

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Vem som helst?

En kvalitativ studie om professionellas syn på rattfylleri och rattfylleristen

Socionomprogrammet HT 2008

C-uppsats

Författare: Hans-Jörgen Sandelklint

Handledare: Anders Törnquist

Abstract

Titel: Vem som helst? En kvalitativ studie om professionellas syn på rattfylleri och rattfylleristen.

Författare: Hans-Jörgen Sandelklint

Institution: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet

År: HT 2008

Nivå: C-uppsats

Nyckelord: rattfylleri, missbruk, behandling, SMADIT, stämplingsteori

Jag har varit intresserad av att ge en bild av hur de som arbetar på organisationer och myndigheter som möter rattfyllerister ser på sina klienter och deras behandlingsmöjligheter. Jag har även undersökt om dessa uppfattningar i stort skiljer sig mellan organisationerna/myndigheterna. Följande tre frågeställningar har fått styra arbetet;

- Hur uppfattas rattfylleristen av dem som arbetar med dessa personer?
- Vilka av rattfylleristerna anses som lämpliga att genomgå behandling?
- Hur uppfattas den egna och arbetsplatsens syn på rattfylleristen jämfört med de andra organisationerna? Råder samstämmighet?

För att genomföra studien har jag använt mig av en kvalitativ utgångspunkt och intervjuat sex personer med anknytning till området. Till intervjuerna har jag använt en strukturerad intervjuguide för att kunna få bra jämförelsemöjligheter.

Som titeln antyder ansåg de professionella att i stort sett vem som helst kan bli rattfyllerist. Studien visar att det råder en samstämmighet både beträffande synen på klienten och behandlingsmöjligheterna. Ur materialet framträder dock olika förklaringsmodeller till rattfylleriet. Intervjupersonerna ville inte etikettera rattfylleristen som tillhörande någon särskild personlighetstyp men de kunde ge exempel på vanliga drag hos klienterna. Motivation samt förmåga att reflektera över ett eventuellt missbruk sågs som viktiga faktorer för en framgångsrik behandling.

Förord!

Här vill jag passa på att tacka alla ni som ställt upp och varit delaktiga i mitt lilla äventyr. Framförallt vill jag tacka intervjupersonerna för att jag fick ta del av deras intressanta och givande tankar.

Jag tackar även min skarpsinte handledare Anders Törnquist. Han märkte att struktur inte är min starka sida. Med ett tålmodigt sinne och en fullständig närvaro hjälpte han mig att bygga upp något som liknade en....uppsats!

Min fru.....TACK!

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Syfte och frågeställningar	2
2.1 Disposition	2
3. Bakgrund	3
3.1 Rattfylleri	3
3.2 Begreppsdefinitioner	3
3.3 Avgränsningar	5
4. Metod	7
4.1 Kvalitativ metod	7
4.2 Urval	7
4.3 Intervjuförfarandet	7
4.4 Validitet och reliabilitet	8
4.5 Analysförfarandet	8
4.6 Etiska överväganden	9
4.7 Litteratursökning	10
5. Tidigare forskning	11
6. Teorier och teoretiska begrepp	13
6.1 Symboliseringsförmågan	13
6.2 Överjag	13
6.3 Parentesbeteende	14
6.4 Stämplingsteori	14
6.5 Social konstruktionism	15
7. Beskrivning av verksamheterna och intervjupersonerna	16
7.1 Skyddsvärnet	16
7.2 Socialjouren, Göteborgs stad	17
7.3 Alkoholrådgivningen, Lerums kommun	17
7.4 Frivården	17
7.5 Intervjupersonerna	18
8. Resultat	19
8.1 Uppfattning av rattfylleristen	19
8.2 Vilka får behandling?	22
8.3 Samstämmighet	26
9. Analys och resultatdiskussion	28
9.1 Uppfattning av rattfylleristen	28
9.2 Vilka får behandling?	29
9.3 Samstämmighet	31
10. Avslutande reflektioner	32

Referenslista

34

Bilaga 1. Diagnoskriterier

Bilaga 2. Följebrev

Bilaga 3. Frågeformulär

1. Inledning

Dagligdags eller åtminstone nästan varje dag kan man läsa om dem, de som i media kallas för rattfyllerister. De som träder över gränsen för vad som är moraliskt försvarbart. De som riskerar sina egna och andra liv i trafiken, varje dag. Vilka är de? Inte kan de väl vara vänner, bekanta, make, maka, barn eller för den delen arbetskamrater? Det måste väl vara någon utanför min bekantskapskrets, utanför min kännedom, det måste vara någon annan? Inte skulle någon jag känner köra rattfull, för rattfyllerister är väl samma som alkoholister? Ingen jag känner dricker så skamlöst mycket så att de tappar kontrollen och tar bilen.

En del av er kanske tänker så som i ovanstående text, en del inte! Genom att ta del av t ex dagstidningars rapporteringar av rattfylleristen blir bilden kanske inte så heltäckande som man kan önska. Jag har, sedan jag intresserade mig för ämnet, uppmärksammat att deras beskrivningar av rattfylleristen är torftig. Rattfylleristen beskrivs där oftast endast i termer av ålder, kön och promillehalt. Gemene man, som inte genom den enskilde rattfylleristens berättelser får ta del av vad som föranledde ett rattfylleri, har ofta endast dagstidningar och liknande att förlita sig på.

År 2007 anmäldes 18 100 rattfylleribrott i Sverige. Det finns studier som beräknar att trafiknykterhetsbrotten i genomsnitt uppgår till 7 000 under en dag, vilket skulle innebära drygt 2,5 miljoner rattfylleribrott per år. Ett för mig häpnadsväckande mörkertal. Jag har blivit nyfiken på vilka mekanismer som utlöser att någon kör bil alkoholpåverkad och vilka dessa personer är (Dolmén 2004).

”Ta upp kampen mot rattfylleriet”, löd ett av förslagen som Alliansen för Sveriges rättspolitiska grupp lade fram 2006 i rapporten; ”Ett tryggare Sverige”. I rapporten menade Alliansen att den tidigare, socialdemokratiska, regeringen misslyckats i ”kampen” mot rattfylleribrotten. Alliansen framhöll behovet av ökade insatser för att markera att droger/alkohol och bilkörning inte hör ihop. Detta gjorde man genom ett antal förslag på olika åtgärder som t ex ett återupptagande av användandet av fängelsestraff som normalpåföljd för grovt rattfylleri och att en sådan påföljd skulle kombineras med obligatoriska behandlingsprogram (Svalin 2006). Frågan är om alla rattfyllerister är i behov av behandlingsprogram. Vad tycker de som arbetar på ”fältet” med ”gruppen” rattfyllerister?

Då jag arbetar på frivården och träffar många klienter som är åtalade för grovt rattfylleri, var jag mycket intresserad av att veta vad andra tycker som arbetar inom området.

2. Syfte och frågeställningar

Syfte

Uppsatsens syfte är att ge en bild av hur de som arbetar på organisationer och myndigheter som möter rattfyllerister ser på sina klienter och deras behandlingsmöjligheter. Syftet är också att undersöka om dessa uppfattningar i stort skiljer sig mellan organisationerna/myndigheterna.

Frågeställningar

- Hur uppfattas rattfylleristen av dem som arbetar med dessa personer?
- Vilka av rattfylleristerna anses som lämpliga att genomgå behandling?
- Hur uppfattas den egna och arbetsplatsens syn på rattfylleristen jämfört med de andra organisationerna? Råder samstämmighet?

2.1 Disposition

För att få en överblick över arbetet presenteras här en disposition. Nästföljande kapitel (3) är en bakgrund till området med bland annat statistik angående rattfylleri. I kapitel 3 presenteras även viktiga begrepp för att underlätta för vidare läsning. I kapitel 4 presenteras vilken metod som används samt etiska överväganden. Kapitel 5 presenterar tidigare forskning. I kapitel 6 avhandlas olika teorier samt teoretiska begrepp som symboliseringsförmåga, överjag, parentesbeteende, social konstruktionism samt stämplingsteori. Kapitel 7 beskriver verksamheterna som intervjupersonerna arbetar på, och intervjupersonerna. I kapitel 8 presenterar jag resultatet (empirin) av intervjuerna under tre olika teman; uppfattning av rattfylleristen, vilka får behandling? samt samstämmighet. Analys och resultatdiskussion förs i kapitel 9. Avslutande reflektioner kommer som kapitel 10.

3. Bakgrund

3.1 Rattfylleri

I Rapporten *Brotsutvecklingen i Sverige 2001-2003* och under kapitlet *Rattfylleri* av Tove Sporre kan man läsa att rattfylleribrottsligheten stadigt minskat under nästan hela 1990-talet, till att den nu, under 2000-talet ökar igen. En trolig förklaring är polisens ökade tillämpning av riktade kontroller. Detta förklarar emellertid inte hela ökningen, Sporre menar att en faktisk ökning av rattfylleribrottsligheten inte kan uteslutas. Det faktum att alkoholkonsumtionen har ökat tyder också på detta. Ökningen kan även märkas i antalet personer som lagförts för rattfylleri. Enligt brottsförebyggande rådet framgår det att antalet anmälda rattfylleribrott har varierat mellan 12 000 och 18 100 per år under de senaste tio åren. Majoriteten av dem som misstänks för rattfylleribrott är män. Men, andelen kvinnor har ökat tämligen konstant sedan 1975. En ökning av kvinnors bilkörande och samtidigt en förändring av deras alkoholkonsumtion är troligen förklaringen till denna utveckling (Dolmén 2004).

Under år 2007 lagfördes knappt 5 000 personer för grovt rattfylleri och drygt 7 900 för rattfylleri av normalgraden som huvudbrott. Av dessa dömdes 1057 personer till skyddstillsyn (behandling är en form av skyddstillsyn), efter rattfylleri eller grovt rattfylleri som huvudbrott. Den vanligaste påföljden vid grovt rattfylleri är fängelse, medan normalpåföljden vid rattfylleri är böter genom strafföreläggande. Under år 2007 var den genomsnittliga utdömda strafftiden två månader för grovt rattfylleri. Möjligheten att förena villkorlig dom med samhällstjänst infördes den första januari 1999 och har, på bekostnad av fängelsedomar, blivit en relativt vanlig påföljd i samband med grovt rattfylleri (Kriminalvårdens redovisning om återfall 2008).

Statistik från Kriminalvården visar att det genomsnittliga, för alla dömda för grovt rattfylleri som huvudbrott, återfallet inom en period på tre år är 18 %. Statistiken visar även att ungdomar upp till 25 år som döms för rattfylleri, med ett tidigare frihetsberövande straff bakom sig, återfaller till 76 % inom tre år. Detta kan man jämföra med t ex tidigare ostraffade kvinnor i åldrarna upp till 25 år som, inom tre år, enligt statistiken aldrig återfaller. Som synes blir det stora statistiska skillnader om man tar bort vissa grupper, t ex tidigare dömda ungdomar upp till 25 år som visar sig återfalla påfallande ofta. Det blir naturligt att arbeta med dessa olika klientgrupper på helt olika villkor, att se på dessa människor som enbart "rattfyllerister" blir inte bara felaktigt utan även i slutändan ineffektivt (Kriminalvårdens redovisning om återfall 2008).

3.2 Begreppsdefinitioner

Här presenteras några viktiga begrepp för att öka förståelsen vid vidare läsning.

Rattfylleri

Rattfylleri innebär enligt Lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott 4 § att en person som kör ett motordrivet fordon har en alkoholkoncentration i blodet som är minst 0,2 promille eller 0,1 milligram per liter i utandningsluften. En person har även gjort sig skyldig till rattfylleri om denne har använt narkotika så att det finns något narkotiskt ämne kvar i blodet (gäller inte om substansen har använts enligt en läkares ordination), eller är så påverkad av alkohol att han eller hon inte kan köra på ett betryggande sätt (www.riksdagen.se).

Grovt rattfylleri

Grovt rattfylleri innebär enligt 4a § att en person som kör ett motordrivet fordon har en alkoholkoncentration i blodet som är minst 1,0 promille eller 0,5 milligram per liter i utandningsluften. En person har även gjort sig skyldig till grovt rattfylleri om denne annars är avsevärt påverkad av alkohol/något annat medel eller körde på ett sådant sätt att det innebar påtaglig fara för trafiksäkerheten (www.riksdagen.se).

Alkohol

Ordet alkohol kommer av arabiskans *al kohl* och betyder ”det finaste, det lättaste”. Alkohol är det mest utbredda berusningsmedlet i världen och består av etylalkohol, C₂H₅OH, och vatten (Johansson/Wirbing 2005).

Alkoholister

Säkra epidemiologiska data från Sverige avseende alkoholberoende saknas, men cirka 5 % av Sveriges vuxna befolkning beräknas ha beroende enligt diagnostiska kriterier för alkoholberoende (www.lakemedelsverket.se). För utförliga diagnoskriterier hänvisas till bilaga 1.

Klienter

Personer som är misstänkta, åtalade eller dömda för rattfylleri benämns på olika sätt, t ex som kunder, klienter eller patienter, inom de olika verksamheterna. Inom SMADIT kallas rattfylleristen t ex för kund (Vägverket, SMADIT -Handledning Göteborg). För att undvika begreppsförvirring har jag valt att genomgående i hela uppsatsen använda benämningen klient.

SMADIT

SMADIT (Samverkan mot alkohol och droger i trafiken) är ett arbetssätt med flertalet olika aktörer inblandade. Arbetssättet bygger i Göteborgs kommun på ett tätt och effektivt samarbete mellan polisen, socialtjänsten, Västra Götalandsregionen, kriminalvårdens frivård och Vägverket. SMADIT går ut på att misstänkta rattfyllerister snabbt tas om hand och erbjuds professionell hjälp. Förare som ertappas alkohol- eller drogpåverkade får, av socialjouren, erbjudande om kontakt med beroendevården inom 24 timmar. Syftet med SMADIT är att minska antalet påverkade förare i trafiken genom att minska antalet återfall. I och med en tidig kontakt ska fler motiveras och fullfölja behandling. Genom projektet nås i ett tidigt skede kontakt med målgruppen, jämfört med om de hade sökt själva. Upplägget bygger på kunskapen att den som kört påverkad är mycket mottaglig att ta emot hjälp för sitt missbruk om erbjudandet kommer direkt efter händelsen. I samband med detta samtal ska, om så bedöms relevant, erbjudande ges om fortsatt behandling för missbruksproblem (Vägverket, SMADIT -Handledning Göteborg). Målet med projektet är att minst tio procent av de ertappade rattfylleristerna ska tacka ja till behandling (Göteborgs Stad hemsida).

Nedan följer en kort beskrivning av SMADIT- processen och de olika organisationernas funktioner. Värt att tänka på är att erbjudandet om behandling är frivilligt, vilket gör att om rattfylleristen tackar nej sätts delar av processen ur spel.

SMADIT- processen

Polisen

Efter att polisen har upptäckt att en förare är alkoholpåverkad, erbjuder de den misstänkte en omedelbar kontakt med socialjouren för samtal och information. Om den misstänkte tackar ja till erbjudandet skickas ett fax till socialjouren där polisen meddelar att klienten vill bli kontaktad. När polisen är klar med sin del av utredningen överlämnas den till åklagare och Länsstyrelsen.

Socialjouren

Socialjouren träffar klienten för att informera om och motivera till olika behandlingsalternativ. Syftet är att kartlägga om klienten har en alkoholproblematik. Om klienten har kört grovt rattfull förmedlas även en kontakt med frivården. Socialjouren kan även erbjuda stöd till anhöriga.

Göteborgs kommun

Göteborgs kommun står för tillgången till olika beroendekliniker. Målsättningen är att klienten skall kunna erbjudas ett samtal med beroendevården inom en vecka från det aktuella rattfylleriet.

Åklagarmyndigheten och domstolarna

Tingsrätten utfärdar en stämning sedan åklagaren har ansökt om det. När det gäller grovt rattfylleri begär tingsrätten i de flesta fall även en personutredning av frivården. Om rattfylleriet ej är grovt kan åklagaren, vid erkännande, utfärda ett strafföreläggande.

Kriminalvårdens frivård

Frivården utför en personutredning på den misstänkte för att utreda förutsättningarna för en icke frihetsberövande påföljd, t ex behandling. Målsättningen är att kunna erbjuda personer som kört rattfulla ett möte inom en vecka.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsens trafikenhet skickar SMADIT- erbjudande och information om alkohol till alla som blivit aktuella för körkortssindragning på grund av ett rattfylleri. Länsstyrelsen skickar ett SMADIT erbjudande för att försöka fånga upp dem som tackade nej första gången (Vägverket, SMADIT -Handledning Göteborg).

3.3 Avgränsningar

Jag har valt att genomföra intervjuer med personer på fyra organisationer i Västra Götalands län; socialjouren i Göteborg, frivården i Göteborg, Alkoholrådgivningen i Lerum samt Skyddsvärnets socialmedicinska avdelning. Alla dessa organisationer arbetar med rattfyllerister. De består delvis av den plattform som ”fångar upp” rattfylleristerna, både som åtalade och som dömda, genom SMADIT. Skyddsvärnet, som inte ingår i SMADIT valdes dels utifrån att de tar emot mellan 85-89 dömda rattfyllerister per år, som frivården rekommenderat för behandling, och dels för att deras behandlingsmetod skiljer sig från Alkoholrådgivningens behandlingsmetod. Att det finns en skillnad i behandlingsmetod gör att det blir intressantare att jämföra synsätt. Naturligtvis skulle det vara av stor vikt att göra en likvärdig studie på hela kedjan från polis till utförare av påföljd, detta ryms dock ej inom

ramen för detta arbete. Dessa fyra organisationer, Skyddsvärnet, socialjouren, Alkoholrådgivningen och frivården får alltså representera mitt undersökningsområde. För en utförligare beskrivning av organisationerna och dess funktioner hänvisar jag till kapitel 8. Vad jag inte kommer att undersöka i detta arbete är huruvida kontraktsvården (behandling) väljs bara för att klienten riskerar fängelse i stället. Mer om denna problematik tas upp i en c-uppsats från Göteborgs universitet ”Tvingad av fri vilja” av Gillblom & Kihlberg (2007).

4. Metod

4.1 Kvalitativ metod

Det är syftet och frågeställningarna som styr valet av metod (Larsson, Lilja och Mannheimer 2005). Då jag i detta arbete försöker fånga intervjupersonernas uppfattningar och upplevelser använder jag mig av en kvalitativ ansats. Att genomföra fyra intervjuer med sammanlagt sex personer blir ett överskådligt och hanterbart antal. Detta är ett ganska litet urval då det handlar om olika organisationer men tanken är ändå att åskådliggöra, inte generalisera (Svenning 2003).

4.2 Urval

Vid kvalitativa undersökningar görs nästan alltid ett urval, eftersom en kvalitativ totalundersökning skulle bli mycket resurskrävande (Svenning 2003). Jag har valt att intervjua organisationer som träffar/kommer i kontakt med en stor mängd rattfyllerister. Vid valet av intervju personer använde jag mig av olika tillvägagångssätt. På socialjouren blev jag, genom deras telefonväxel, hänvisad till dem som arbetar med SMADIT. En av dessa två personer hade möjlighet att ställa upp för en intervju. De övriga intervju personerna valdes av mig dels utifrån en viss personlig kännedom och dels att de har arbetat under många år inom respektive yrke. Det väsentligaste i mitt urval av intervju personerna var att de kommer i kontakt med en stor mängd rattfyllerister.

4.3 Intervjuförfarandet

Jag har valt att arbeta med en strukturerad intervjuguide (se bilaga 3) för att lättare få ett material som går att jämföra de olika intervju personerna emellan, detta för att i ett senare skede kunna koppla tillbaka till syfte och frågeställningar. Dock är det här värt att nämna att jag inte har förhållit mig strikt till intervjuguiden. Vid tillfällena när intervju personen har undrat över något som de har uppfattat som oklart har jag naturligtvis förklarat, dock kan förklaringarna ha sett lite olika ut. Att intervju personerna fick ta del av intervjuguiden samt syfte och frågeställningar en tid innan intervjun, för att kunna sätta sig in i ämnet, underlättade vid själva intervjutillfället. Det blev även tydligt att intervju personerna hade satt sig in i materialet i olika omfattning. Jag har valt en strukturerad metod istället för en mer narrativ metod då jag har grupperat materialet efter olika övergripande teman (Kvale 1997).

Samtliga intervjuer spelades in med hjälp av en mp3-spelare, vilket ingen av intervjudeltagarna tycktes besväras nämnvärt av. Om intervju personen tillåter att intervjun spelas in så är detta till fördel för intervjuaren, som då kan lägga sin koncentration på ämnet och dynamiken i intervjun. Vad som uttrycks och hur förevigas och intervjuaren kan lyssna till intervjun i sin helhet om och om igen (Kvale 1997).

Forskningsintervjun skiljer sig från andra typer av samtal. Kvale menar att till skillnad från det ömsesidiga utbyte som sker i andra typer av samtal är forskningsintervjun ofta en fråga om en ensidig utfrågning från den intervjuarens sida (Kvale 1997). Detta fenomen blev tydligt för mig då jag med en strukturerad intervjuguide inte tillät mig att tappa fokus på ämnet i för stor utsträckning. Detta resulterade stundtals i en ensidig utfrågning.

4.4 Validitet och reliabilitet

Kopplingarna mellan teori och empiri är erkänt svåra men utan koppling blir forskningen ej meningsfull (Svenning 2003). Genom att lägga stor vikt vid att beskriva hur forskningen har gått till ger jag läsaren inblick i forskningsprocessen, vilket ger både hög förståelse och gör uppsatsen lättbegriplig. Läsaren kan då också själv dra slutsatser om uppsatsens validitet och reliabilitet.

Validitet

Validiteten handlar om huruvida man har fått fram ett resultat på det man vill mäta, eller om det resultat som har framkommit påverkats av några utomstående störfaktorer. Här kan jag nog inte utesluta intervjuareffektens negativa verkningar i samspelet mellan intervjuare och den som blir intervjuad där intervjuaren på olika sätt, medvetet eller omedvetet, påverkar intervjupersonen i sina svar genom t ex ledande frågor, tonfall och kroppsspråk. I denna typ av studie måste man fråga sig om andra aspekter skulle komma fram om ytterligare personer intervjuades. Det går inte att utesluta att fyra intervjuer, sex personer, är en begränsad grupp. Antalet var dock tillräckligt för att ge intressanta och betydelsefulla resultat.

Enligt Kvale (1997) handlar validitet om hur man arbetar med intervjumaterialet, han menar att det handlar om hur skicklig intervjuaren är i sitt tillvägagångssätt. Jag har sett till att ställa frågor som avser eller är kopplade till mitt syfte för att försöka säkerställa validiteten. Validiteten handlar även om att kunna presentera material som visar på tydlighet angående företeelser, med andra ord att man lyckats lyfta fram centrala teman och begrepp samt beskriva och analysera materialet på ett begripligt sätt (Kvale 1997). Genom att använda samma teman genomgående i materialet, från frågeställning till analys, blir materialet lättöverskådligt och lättförståligt.

Reliabilitet

Befring (1994) menar att reliabilitet handlar om graden av noggrannhet inom mätningen och den tillförlitlighet som denna noggrannhet ger. Det stärkte reliabiliteten att jag använde mig av en strukturerad intervjuguide. Detta innebär att man ställer samma frågor till samtliga intervjupersoner, vilket bidrar till att det är lätt att göra samma undersökning vid ett annat tillfälle. Man strävar helt enkelt efter att reducera de fel som kan uppstå under undersökningen, eftersom få fel ger stabilare och noggrannare mätresultat (Befring 1994).

4.5 Analysförfarandet

Enligt Kvale (1997) kan man dela in intervju- och analysprocessen i sex steg. Jag har valt att, i analysen, använda mig av det fjärde och femte steget. I det fjärde steget tolkas intervjumaterialet av intervjuaren. Det fjärde steget kan också delas in i mindre delar; materialet struktureras, materialet klarläggs och materialet analyseras. Strukturen i mitt intervjumaterial fanns redan på grund av de förutbestämda frågorna. Nästa steg blev att klarlägga materialet genom att ta bort t ex upprepningar och ”svar” som föll utanför ramarna för detta arbete. Det strukturerade frågeformuläret har fått stå som grund för min analysmetod, vilket har inneburit att allt material som inte har svarat på frågorna sållats bort. Materialet har lyssnats igenom upprepade gånger och intervjupersonernas yttranden som svarade på frågorna har kategoriserats. Dessa har sedan delats in i tre teman utifrån de övergripande frågeställningarna; Uppfattning av rattfylleristen, Vilka får behandling? samt

Samstämmighet. Dessa teman presenteras i resultatdelen samt återkommer i analys och resultatdiskussionen. Analysen bedömdes inte vara av sådant slag att fullständiga utskrifter, transkriberingar, krävdes. Intervjupersonernas yttranden som svarade på frågorna har dock nedtecknats. Det inspelade materialet användes som "minnesanteckningar" och stöd för citat. De teorier jag har använt mig av, valdes både utifrån mina teman och utifrån att specifika uttalanden hos intervjupersonerna anspelade på vissa teorier.

Det färdiga intervjumaterialet har skickats till intervjupersonerna för att ytterligare säkerställa att jag har uppfattat dem rätt. Detta arbetssätt som är det femte steget i analysen kallar Kvale (1997) för att "göra en ny intervju", vilket ger intervjupersonen möjlighet att utveckla sina ursprungliga uttalanden i materialet. Några av intervjupersonerna framställde en önskan om vissa ändringar. Då det mestadels handlade om språkbruk, talspråk kontra skriftspråk, genomfördes ändringarna.

4.6. Etiska överväganden

Min intention har varit att så långt det är möjligt arbeta med vetenskapsrådets fyra punkter vid etiska överväganden. Larsson (2005) menar att det är svårt att sätta upp specifika etiska regler kring kvalitativ forskning. Eftersom det handlar om mänskliga relationer kan det uppstå en mängd olika och oväntade scenarier som man måste ta etiskt ställningstagande till (Larsson, Lilja och Mannheimer 2005).

Informationskravet: Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte. Här har jag, per telefon, informerat intervjupersonerna om syftet med undersökningen. Frågor inför intervju samt syfte och frågeställningar har även skickats till dem en tid innan intervjun (se bilaga 2). Intervjupersonerna har på så sätt ännu en gång kunnat ta ställning till medverkan eller ej.

Samtyckeskravet: Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan. Intervjupersonerna har när som helst kunnat dra sig ur undersökningen. Detta blev de även påmind om i följebrevet (bilaga 2) som skickades till dem inför intervjuerna

Konfidentialitetskravet: Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem. Även om alla deltagare valde att ej vara anonyma har deras uppgifter förvarats och behandlats på ett etiskt och konfidentiellt sätt.

Nyttjandekravet: Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål (Vetenskapsrådet).

Då intervjupersonerna inte är anonyma har jag valt att dela upp det empiriska materialet i två delar. I resultatdelen redovisas materialet från intervjuerna. Detta material är, som jag har nämnt tidigare, genomgången och godkänt av intervjupersonerna. Under rubriken Analys och resultatdiskussion kommer dels teorier att kopplas till texten samt även mina egna tolkningar av intervjupersonernas svar. Ur en etisk synvinkel blir det viktigt att klargöra att Analys och resultatdiskussionen handlar om mina tolkningar av texten, vilket intervjupersonerna på intet sätt kan belastas för.

4.7 Litteratursökning

För att finna tidigare studier om rattfylleri och alkohol gjordes sökningar i Göteborgs universitetsbiblioteks katalog Gunda, Libris söktjänster, samt databasen Artikelsök. Dock återfanns mestadels mycket gammalt material. De tillgängliga rapporterna berörde inte mitt ämnesval på fullständig vis. En sökning på Google Scholar bidrog till det mesta av materialet, även om materialet ej hämtades direkt från sidan gav den många tips på aktuella hemsidor. Några av de sökord som användes var Alkohol, rattfylleri och alkoholmissbruk.

Utöver det har jag använt mig av tidigare kurslitteratur samt tagit hjälp av referenslistorna i den litteratur jag hittat och därigenom fått tips på ytterligare litteratur. En del av litteraturen är direkt kopplad till tidigare lästa kurser på socionomprogrammet. Största delen av böcker och rapporter kommer från tips av kollegor på Frivården i Göteborg samt det omfattande biblioteket om alkohol som där står att finna.

5. Tidigare forskning

Inom området alkohol, missbruk och behandling finns det en oändlig flora med forskning som pekar på statistik, attitydundersökningar, riskbruk, missbruk, skadlighet m.m. Då jag har haft mycket svårt att hitta något som behandlar mitt intresseområde; att titta på hur rattfylleristen uppfattas av dem som arbetar med dem, har jag även valt att använda mig av tillämpliga uppsatser. Nedan presenteras först tillämpliga böcker, följt av olika undersökningar samt uppsatser.

Boken *Alkohol* (Tom Leissner 1997) belyser fenomenet alkohol främst ur samhällsvetenskapligt, psykosocialt och beteendevetenskapligt perspektiv. Boken belyser även vårt något märkliga förhållande till alkohol. ”*Alkohol skänker både glädje och sorg. Dubbelheten präglar mycket av vårt förhållande till alkoholen. De flesta av oss som skriver denna bok konsumerar alkohol trots att vi dagligen ser hur hög alkoholkonsumtion leder till försämrad livskvalitet hos män, kvinnor, deras föräldrar, barn, övriga anhörig, grannar arbetskamrater etc*” (Leissner 1997 sid 13). I denna bok påträffade jag begreppet ”parentesbeteende”. I detta begrepp tyckte jag mig finna en förklaringsmodell som passar på en del av rattfylleristerna som ej genomgår behandling. För en utförligare beskrivning av begreppet och dess användningsområde hänvisas till kapitel 6.

Boken *Riskbruk och missbruk* (2005) av Katarina Johansson och Peter Wirbing har under uppsatsens gång tjänat som uppslagsverk av allehanda frågor kring alkoholen. I boken hänvisar författarna även till George Valliant, en amerikansk psykolog och alkoholforskare, som genom sin forskning bidragit till att alkoholister idag inte längre betraktas som tillhörande någon speciell personlighetstyp. Valliant har gjort långtidsstudier på amerikanska män och ställde sig frågan vilka bakgrundsfaktorer som var utmärkande för dem som utvecklade ett missbruk, jämfört med dem som inte gjorde det. Han konstaterade att de inte hade haft en torftigare barndom, inte hade haft mer psykiska problem och inte heller tillhörde någon speciell personlighetstyp. Hans tes var att de särdrag som man kan tycka sig se bland alkoholister istället var följderna av missbruket. Valliant fann att missbruk i tidigare generationer ökade risken för alkoholproblem hos den enskilde. Han tolkade detta som en nedärvd biologisk sårbarhet. Den tidigare vanliga synen att personer som utvecklat alkohol- eller drogproblem haft vissa särskilda personlighetsdrag eller psykopatologi har idag till stora delar övergetts (Johansson/Wirbing 2005).

Vägverket har gjort en stor undersökning om alkohol och droger i trafiken där de negativa effekterna beskrivs i detalj. Med hjälp av statistik, utfrågningar av trafikanter samt med referenser till lagtexten, tas nackdelarna med alkohol och dess påverkan på trafiken och trafikanterna upp. Undersökningen konstaterar även vilka i trafiken det är som kör påverkade. Det finns två kategorier av rattfyllerister, dels de alkoholberoende/alkoholmissbrukarna samt tillfällighetsrattfylleristerna. Sammantaget konstateras i undersökningen att för att hindra en alkoholberoende person från att köra krävs antingen behandling för att komma ur beroendet eller alkoholås på bilen (Alkohol, droger och trafik 2006).

Inom området finns även utvärderingar av det tidigare SMADIT- projektet i Stockholms län. Rapporterna utgör en utvärdering av SMADIT - Samverkan mot alkohol och droger i trafiken - som pågick under tidsperioden 2005-2007. I projektet finns verksamhetsmål, processmål och informationsmål uppsatta. Detta har utvärderats med hjälp av sammanfattande statistik

från verksamheter och enkäter till aktiva personer inom projektet. I rapporterna nämns starka och svaga sidor i SMADIT och en del förbättringsförslag att ta med i den fortsatta utvecklingen av SMADIT (SMADIT, Utvärdering av utvecklingsfasen i Stockholms län 2005-2007). I rapporterna benämns visserligen intern och extern kommunikation myndigheter emellan, dock inte på det sätt som fyller denna uppsats syfte. Syftet med min uppsats är att försöka tydliggöra hur rattfylleristen uppfattas av de personer som arbetar på de myndigheter och organisationer som möter den som kört rattfull, inte som i rapporternas försök att belägga bra kontra dålig kommunikation på statistisk väg.

Gabriella Lindahl har skrivit en D-uppsats om rattfylleri ”Varför kör alkoholister rattfulla?”. Intervjupersonerna som ingick i denna undersökning var sju till antalet. Frågorna i den halvstrukturerade intervjuguiden kretsade kring temat alkohol och bilkörning, samt tankar kring rattfylleri. Intervjupersonerna, som var nyktra alkoholister, menade att beteendet rattfylleri till stor del handlade om att bilkörning blivit en så integrerad del i samhället att det inte fanns några spärrar som hindrade körning när man var alkoholpåverkad. De berättade vidare att bilkörningen var en del av deras vardag och menade även att en avtrubning av omdömet skett, vilket gjort att de inte reflekterat över det egna beteendet. Lindahl skrev vidare att intervjupersonerna menade att skälet till att de fortsatte att köra bil alkoholpåverkade handlade om att de inte åkt fast i ett tidigt skede. Vidare uppgav de att det man såg som det största problemet med möjligheten att åka fast var ovissheten om vad som skulle hända sedan. De hade en känsla av att olyckor inte kunde hända dem och de blev nästan arga på polisen som hindrade dem från att köra.

Slutligen menade intervjupersonerna att påföljderna för rattfylleri är alldeles för milda. De ville ha en möjlighet till en kraftig konfrontation med det de hade gjort. De menade att detta krävs för att få rattfyllerister att inse riskerna för sig själva och andra. Slutsatsen som Lindahl drar med hjälp av undersökningen är att rattfulla alkoholister kör bil för att de inte reflekterar över att de är alkoholpåverkade, och att de inte riskerar att åka fast i tillräckligt hög grad. Det finns inget överliggande resonemang som rättfärdigar denna handling. Lindahl (2006) drar slutsatsen att som alkoholpåverkad förare tänker man helt enkelt inte. Denna forskning är intressant som komplement till min egen forskning, då den belyser de rattfullas situation och tankar. Något som dock är viktigt att komma ihåg är att Lindahl har valt att intervjua idag nyktra alkoholister, ett fack som inte alla rattfyllerister passar in i.

I c-uppsatsen *Vägen till samtal - En studie om rattfylleristers upplevelse av myndigheternas bemötande* av Madeleine Sigurdsson och Cim Wahlström vid Högskolan i Kalmar genomfördes en studie som syftade till att undersöka hur den enskilde individen, rattfylleristen, upplevde mötet med myndighetspersonalen samt hur rattfylleristen påverkades av personalens bemötande i samband med misstanke om alkoholrelaterat brott. I studien fann författarna att individerna upplevde socialtjänstens bemötande som bra och polisens bemötande som trevligt och respektfullt (Sigurdsson och Wahlström 2005). Denna studie tar dock inte upp det motsatta förhållandet, dvs hur myndighetspersonalen upplever rattfylleristen.

6. Teorier och teoretiska begrepp

Jag har valt att försöka förstå rattfylleri både utifrån individ-, grupp- och samhällsnivå. Nedan följer en genomgång av de teoretiska begrepp som jag sedan använder mig av i analysdelen. Teorierna och begreppen valdes både som en hjälp att besvara frågeställningarna och utifrån att specifika uttalanden hos intervjupersonerna anspelade på vissa teorier. Därigenom är det en spridning från enstaka begrepp (parentesbeteende) till hela paradigmet (social konstruktionism).

6.1 Symboliseringsförmåga

Förmågan till symbolisering genomgår en intensiv utveckling under åren från ca 2-3 år fram till 5-6 års ålder. Symboliseringsförmågan är viktigt för den psykiska utvecklingen men konsekvenserna för den psykiska utvecklingen diskuteras sällan (Havnesköld/Risholm Mothander 2005). Symboliseringsförmågan kan inte likställas med språkförmågan och det är alltså inte förmågan att tala utan själva symboliseringsförmågan som är viktig för den psykiska utvecklingen. Symboliseringsförmågan ger förutsättningar för självreflektion då den möjliggör att individen kan ha flera olika bilder både av sig själv och andra, samt jämföra dessa. Barnet får genom andras benämningar ord på sina inre upplevelser. Vad olika ord betyder definieras i samspel mellan barnet och dess vårdare. ”Det är genom språk som affekter blir symboliskt representerade och gör det möjligt för det uppväxande barnet att börja känna och tänka i en ny bemärkelse” (Havnesköld/Risholm Mothander 2005 sid 361). Genom denna inre process där barnet lär sig ordens koppling till känslotillstånd och känslouttryck lär sig barn att representera och symbolisera sina känslomässiga upplevelser och erfarenheter. I och med symboliseringsförmågan har varje människa sedan en inre värld och en värld som genom symbol kan delas med andra. Integrerande av känslor och symboler är dock en komplicerad uppgift som aldrig kan förväntas bli fullständig. Alla känslor går inte att beskriva i ord så att en annan människa förstår upplevelsen exakt, vilket kan ge en känsla av ensamhet. För individer med dåligt utvecklad symboliseringsförmåga kan oförmågan att sätta ord på sina känslor skapa frustration och leda till utagerande som inte är accepterade i samhället (Havnesköld/Risholm Mothander 2005).

6.2 Överjag

Den psykodynamiska idéströmningen har sina rötter i Sigmund Freuds teorier. Undermedvetna drifter och psykologiska konflikter från den tidiga barndomen anses i denna teori spela en avgörande roll för problem i vuxenlivet (Johansson/Wirbing 2005). I den psykodynamiska teorin läggs tonvikten på motsättningar mellan drifter och försvar i människans psyke. Utvecklingen av personligheten byggs upp av inre psykiska konflikter mellan drifterna och jagets samt överjagets kontrollfunktioner. I psykodynamisk teori är överjaget den personlighetsstruktur som utvecklas sist, efter detet och jaget. Bernler och Johnsson (2001) menar att överjaget godkänner eller underkänner individens impulser och handlande och att det har utvecklats genom de normer och regler som föräldrarna och andra viktiga personer har visat barnet. Övertagandet av föräldrarnas och andra förebilders normer sker från spädbarnstiden och genom hela livet men med en tonvikt på 4-6 årsåldern då det egentliga överjaget bildas, genom en omfattande identifikation med föräldrarna. Både skuld och skam är vanliga känslor då individen inte lever upp till överjagets ideal (Bernler/Johnsson

2001). I teorin används beteckningen "jagsvaga" för de personer som anses ha ett svagt överjag. "Jagsvaga" har bristande impuls- och självkontroll samt svårigheter att internalisera normer och moral, vilket gör att de har lättare att göra ett gränsöverskridande, som t ex att köra rattfull. Kombinerat med en vag identitetsuppfattning och dåligt självförtroende hamnar dessa människor lätt i "kollision med omgivningen och dess krav" (Bernler/Johnsson 2001).

6.3 Parentesbeteende

I boken *Alkohol* (Leissner 1997) skriver Sven-Eric Alborn om berusning som ett parentesbeteende och refererar till Löfgren & Nelson-Löfgren 1992. Alborn skriver att i vår kultur förhåller vi oss till alkoholruset som ett slags "time out" från livets ordinarie villkor. Han menar att vi, rent symboliskt, gör en parentes kring rustillfället och att detta ger en möjlighet till regression och befrielse från ansvar. Här menar Alborn att berusa sig är att regrediera och kopplar detta till att släppa taget om de något mer vuxna sidorna. Han menar att man genom alkoholen kan låta de lite mer barnsliga sidorna komma fram samt lätta lite på dem medvetna kontrollen för att låta sig bli mer impulsstyrd. Alborn anser att det kan vara en positiv funktion om man samtidigt har tillgång till en inre trygghet och stabilitet samt att man fortfarande är införstådd med verklighetens krav och villkor. Om man inte har de inre psykiska förutsättningarna kan regressionen bli okontrollerad och destruktiv. Ruset riskerar att bli en ersättning för "verkligheten" och ett sätt att förneka dess krav och villkor. Det som händer under "fyllan" behöver man inte ta ansvar för, vi behöver inte kännas vid vårt eget handlande. Både individen och människor runt individen kan enas om att sådana som vi är under berusningstillfället är vi inte annars. Man kan i berusat tillstånd både säga och göra saker som man aldrig skulle ha gjort i ett nyktert tillstånd. Alborn menar vidare att parentesen öppnar en möjlighet för individen att visa känslor och sidor av sig som man varken vill visa eller har utrymme för i det vardagliga livet. Enligt Alborn speglar parentesens beteenden som är typiska för den, de tabun och sociala normer som finns i varje samhälle och kultur. Beteenden som t ex är mindre väl sedda kan bli förlagda till parentesens beteenden och kan därmed också förklaras som en "fyllegrej". Därför anser Alborn att parentesbeteendet går att applicera både på samhälls- och individnivå (Leissner 1997). Mats Hilte menar i boken *Riskbruk och missbruk* (2005) att vi med alkoholens hjälp kan tillåta oss att göra saker som vi aldrig skulle ha gjort annars. Detta beteende går inte att förklara med alkoholens farmakologiska inverkan på kroppen och hjärnan, utan är kulturellt betingat (Riskbruk och missbruk 2005).

6.4 Stämplingsteori

Giddens (1994) menar att ett viktigt synsätt för att förstå kriminalitet är "stämplingsteorin". Enligt teorin tolkar man inte avvikelser som individens egna utan som ett samspel mellan de som kallas avvikare och de som kallas icke-avvikare. Fokus ligger inte på personen som "avviker" och dess egenskaper, utan mer på de omgivandes behandling av eller reaktion på personen som avviker. Stämplingsperspektivet observerar hur omgivningen definierar personer och processer som avvikande. Giddens säger vidare att de "etiketter" som sätts på olika avvikelser, t ex rattfyllerist, missbrukare eller alkoholist, bara är ett uttryck för maktstrukturen i samhället, och menar att de som står för lag och ordning eller har makt i samhället också utgör de främsta stämplingskällorna (Giddens 1994). Ordet missbrukare brukar inte sällan kopplas till individer med grava missbruksproblem som t ex "A-lagarna". Missbrukaren kan då skiljas ut från oss andra, som brukar alkohol på ett sätt som är accepterat

i samhället. Missbrukaren betraktas som en avvikare och en människa som gått från bruk till missbruk och överkonsumtion, betraktas ofta som en person med dålig karaktär (Johansson/Wirbing 2005).

Morten Ejernæs och Søren Kristiansen skriver i boken *Perspektiv på sociala problem* (Meeuwisse/Swärd 2002) att sociala problem och avvikelser skapas genom sociala processer där människor tillskrivs och anpassar sig efter omgivningarnas stereotypa värderingar och klassificeringar. De skriver vidare att sådana möten otvivelaktigt pågår också mellan den ”välfärdsstatliga hjälpapparaten” och den enskilda medborgaren. Vidare skriver författarna att t ex typifiering, generalisering och användning av stereotypier är exempel på denna typ av sociala process för att skapa eller förstärka avvikelser (Meeuwisse/Swärd 2002).

Giddens (1994) hänvisar till Leslie Wilkins forskning som visar att, då en person ska försöka hantera sin avvikande identitet och integrera denna i sin vardagliga tillvaro, leder det ofta till att avvikelsen förstärks. Detta sker inte medvetet och oftast i samband med att samhälleliga kontrollinstanser t ex polisen, kriminalvården eller behandlingsinstitutioner försöker att motverka avvikande beteende, men istället medverkar till dess utbredande. Detta medför i sin tur än mer avvikande individer, i det att de utsätts för sekundär avvikelse och det avvikande beteendet internaliseras i personens självbild. Giddens ställer denna sekundära avvikelse och den process som följer därav i förhållande till primär avvikelse, med vilket menas det faktum att de flesta avviker från samhällets normer då och då men att dessa avvikelser kan passera som ringa då de ej heller möts av samhälleliga kontrollinstanser (Giddens 1994). Malcolm Payne (2002) menar att människor drivs in i system som stämplar dessa som avvikande eller rent av kriminella vilket även ger identiteter att leva upp till. Stämplingsteorier tjänar utifrån denna syn till att visa på hur myndigheter och institutioner kan komma att driva redan marginaliserade grupper mot än djupare isolering (Payne 2002).

6.5 Social konstruktionism

Social konstruktionism utmanar den traditionella vetenskapssynen och tillhandahåller ett nytt paradigm, en ny världsbild, som får följder för hur man förhåller sig till vetande, sanning, problem etc. Synsättet härleds ofta till sociologerna P.L. Berger och T. Luckmanns tidiga arbeten. Psykologiprofessor Kenneth Gergen anses som dess främste förespråkare. Social konstruktionism betonar att det inte finns någon objektiv kunskap, utan att kunskap är en ömsesidig konstruktion, skapad genom socialt utbyte och att ”sanning” är något som vi genom socialt utbyte har enats om (Anderson 1999). Den sociala konstruktionen består av delad förståelse och mening, som skapas genom gemensamt benämning. Det skall dock inte förväxlas med att ha samma uppfattningar. Även om två människor hör samma berättelse eller deltar i samma samtal uppfattar de det på olika sätt eftersom alla människor, utifrån sina egna erfarenheter, tolkar ord och berättelser på olika sätt och ger dem olika innebörd. Social konstruktionism lägger också vikt vid att socialarbetare, klienter och sammanhanget ömsesidigt påverkar varandra (Payne 2002).

Johansson och Wirbing (2005) betonar att ordens innebörd skiftar mellan både klienter och behandlare. De skriver vidare att ord som t ex missbrukare och alkoholist ofta kan försvåra dialoger och omöjliggöra ett konstruktivt samarbete, vilket kan ha en stor betydelse vid både en specifik behandling men även för kommunikationen mellan organisationer. Författarna menar att t ex ordet missbruk är moraliserande och skuldbeläggande.

7. Beskrivning av verksamheterna och intervjupersonerna

Dessa nedanstående verksamheter har olika funktioner och personalen träffar således olika typer av klienter. Skyddsvärnets personal träffar t ex rattfyllerister, i behandlingssyfte, som nästan uteslutande är dömda för grovt rattfylleri. Alkoholrådgivningens personal träffar klienter som är misstänkta och även dömda både för rattfylleri och grovt rattfylleri. Socialjourens personal träffar bara dem som är misstänkta för rattfylleri och grovt rattfylleri, till skillnad från frivårdens personal som i stort sett bara träffar dem som är åtalade för grovt rattfylleri.

7.1 Skyddsvärnet

Föreningen Skyddsvärnet i Göteborg är en ideell organisation som startade sin verksamhet 1914. Man kan säga att de var en föregångare till dagens frivård. Det var då socialt intresserade kvinnor som engagerade sig för frigivna fångar och deras familjer. Skyddsvärnet har flera olika verksamheter. Deras socialmedicinska mottagning driver Rattfylleriprogrammet.

Rattfylleriprogrammet på Skyddsvärnet vänder sig särskilt till dem som dömts till kontraktsvård för grovt rattfylleri och drograttfylleri. Behandlingen bedrivs tvärprofessionellt med olika professioner, som läkare med specialistkompetens inom allmänpsykiatri, kuratorer, psykolog, psykoterapeut och läkarsekreterare.

Rattfylleriprogrammet är ett ettårigt behandlingsprogram som innefattar enskilda samtal, gruppträffar, provtagning samt läkarbesök. De första tre månaderna har klienten enskilda kuratorssamtal en gång per vecka, och återstående tid varannan vecka. Övervägande delen av klienterna deltar i gruppträffar där samtal förs med inriktning på olika huvudfrågor, som exempelvis brottet, missbruksutveckling, alkohol, trafik, försvarsmekanismer och konsekvenser för familjen.

Provtagningen består av blod- och urinprov, som tas fortlöpande och oförberett. Behandlingen syftar till att förebygga återfall i det aktuella brottet, vilket kan uppnås genom att samtidigt hjälpa klienten till en grundläggande förändring i sitt förhållande till alkohol eller droger, som också är ett mål i sig. Målsättningen för klienten sätts individuellt. Både kontrollerat drickande och total avhållsamhet från alkohol är acceptabla målsättningar. Dock gäller alltid total drogfrihet avseende andra droger än alkohol, bland annat på grund av gällande förbud i lagstiftningen. Man får inte heller vara påverkad av alkohol under tiden som man vistas på Skyddsvärnet.

”Verksamheten är främst inriktad på att arbeta med människor med alkohol/drogproblematik. Problematiken kan vara mycket varierande och därför utformar vi vårt arbetssätt individuellt. Kunskapen som förmedlas förväntas fördjupa insikten om nödvändigheten av förändring. Fokus ligger på användandet av alkohol/droger samt dess påverkan på hela livssituationen” (www.skyddsvarnet.org).

7.2 Socialjouren, Göteborgs stad

Socialjouren i Göteborg ansvarar för socialtjänstens insatser vid akuta sociala problem efter kontorstid. De har öppet dygnet runt årets alla dagar. Socialjouren informerar och ger rådgivning i sociala frågor till allmänhet och andra myndigheter. Socialjouren prioriterar akuta ärenden som rör barn och ungdomar. Insatser kan ges enligt Socialtjänstlagen (SoL) eller enligt Lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Socialjouren bistår även våldsutsatta personer, med råd och stöd samt skyddat boende. Socialjouren arbetar med personer som har en beroendeproblematik, till exempel missbruk, främst med insatser enligt Lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). Socialjouren handlägger, i samarbete med andra myndigheter, ärenden som rör trafficking. Socialjouren arbetar med personer i akut behov av boende med stöd. Socialjouren kan ge bistånd till personer som tillfälligt vistas i Göteborg och befinner sig i en akut nödsituation (Göteborgs Stad hemsida). Socialjouren träffar, inom SMADIT-processen klienter som har blivit gripna både för grovt rattfylleri och rattfylleri.

7.3 Alkoholrådgivningen, Lerums Kommun

Beroendeenheten/alkoholrådgivningen består av fyra personer varav två arbetar med alkoholfrågor. Alkoholrådgivningen arbetar med information, rådgivning och olika typer av samtalsbehandling. Alkoholrådgivningen erbjuder även samtal till rattfyllerister med kognitiv inriktning mot alkohol och återfallsprevention på kort och lång sikt. Behandlingsmodellen inriktas mot träning av interpersonella färdigheter och självhanteringsfärdigheter. Öppenvårdsbehandlingen ger goda möjligheter till interaktion mellan behandlingsprogrammet och den verklighet som klienten dagligen befinner sig i. Klienten skall en gång per vecka under hela behandlingstiden sammanträffa med behandlaren vid Rådgivningsbyrån. Samtalen kan i ett senare skede komma att förenas med medicinering med Campral, en medicin som blockerar de opioder som är ansvariga för alkoholens berusande effekt. Vid samtliga behandlingskontakter krävs drogfrihet vad gäller alkohol samt andra beroendeframkallande medel. Skyldighet att medverka till kontroll av nykterhet/drogfrihet gäller under hela behandlingstiden. Ovanstående behandlingsprogram gäller om en klient har blivit dömd av domstol att genomgå skyddstillsyn med föreskrift om särskild behandlingsplan. Alkoholrådgivningen har haft 100 stycken nybesök fram till och med oktober i år.

7.4 Frivården

Kriminalvården är en del av rättsväsendet, vars uppgift är att uppfylla de kriminalpolitiska målen. Dessa är att minska brottsligheten och att öka tryggheten i samhället. Kriminalvårdens uppgift är att verkställa påföljderna fängelse och skyddstillsyn (inklusive samhällstjänst och kontraktsvård), att ansvara för övervakning av villkorligt frigivna, att verkställa föreskrifter om samhällstjänst vid villkorlig dom samt utföra personutredningar i brottmål. Uppdraget ska utföras genom att Kriminalvården vidtar åtgärder som påverkar den dömda att inte återfalla i brott. Verksamheten ska upprätthållas av en human människosyn, god omvårdnad och ett aktivt påverkansarbete med iakttagande av en hög grad av säkerhet samt respekt för den enskildes integritet och rättssäkerhet (Svar direkt, om svensk kriminalvård 2007).

Frivårdens verksamhet är i huvudsak inriktad på övervakning av villkorligt frigivna, skyddstillsynsdömda med eller utan kontraktsvård/samhällstjänst, intensivövervakning med elektronisk kontroll, arbete på häkten och anstalter samt personutredningsverksamhet.

2007 utfördes 27 477 personutredningar i Sverige. Personutredningen är en utredning om en människas sociala situation som frivården gör på uppdrag av domstolen. Den görs så snart åklagaren har väckt åtal för brott som kan leda till en kriminalvårdspåföljd. Utredningen grundar sig på intervjuer med den misstänkte, referensuppgifter och uppgifter från andra myndigheter. Personutredningen ska visa om det finns risk för återfall i brott och därmed behov av övervakning. Den ska också visa om det finns förutsättningar för samhällstjänst eller kontraktsvård (Svar direkt, om svensk kriminalvård 2007).

7.5 Intervjupersonerna

Anders Hedlund arbetar sedan sex år tillbaka på Skyddsvärnets socialmedicinska mottagning. Han är utbildad socionom, leg. psykoterapeut och har handledarutbildning för leg. psykoterapeuter.

Ulla Wik har arbetat på Beroendeenheten/Alkoholrådgivningen i Lerum i 28 år. Hon är i grunden utbildad sjuksköterska.

Jan Skogersson arbetar på Beroendeenheten/Alkoholrådgivningen i Lerum. Han är utbildad socionom sedan 30 år tillbaka.

Ingrid Bengtsson arbetar på frivården i Göteborg. Hon är socionom och har arbetat på frivården i 30 år, varav åtta år med rattfylleri.

Ullabeth Karlsson arbetar på frivården i Göteborg. Hon är socionom samt har en magisterexamen i socialt arbete. Hon har arbetat inom kriminalvården i 31 år, varav 20 år på frivården.

Anette Eriksson arbetar på socialjouren som socialsekreterare, har arbetat med socialt arbete i cirka 10 år.

8. Resultat

8.1 Uppfattning av rattfylleristen

Anders Hedlund på Skyddsvärnet

På de inledande frågorna om anledningar till att människor kör rattfulla svarade Anders Hedlund på Skyddsvärnet att en bristande förmåga att symbolisera tankar och känslor och därmed uttrycka sig istället kan göra att en person "agerar ut" genom att köra rattfull.

"Orden att kunna symbolisera tankar, känslor, någonting räcker inte riktigt utan att man agerar ut."

Anders beskrev detta som ett utåtagerande rop på hjälp. Den anledning som utlöser rattfylleriet kan därmed vara trivial. Anders menade att man därmed inte bör tillmäta rattfylleriet för stor betydelse. Anders uttryckte att de som kört rattfulla ofta är utåtagerande människor som är ganska missnöjda. Många tycker kanske att de dricker för mycket och är inte nöjda med det. De kan känna skuld och skam inför sitt drickande och vara hjälpsökande. Depressioner med en aggressivitet som riktas inåt, kunde Anders också se som förekommande bland dem som kör rattfulla. Samtidigt svarade Anders, på frågan om vem som helst kan bli rattfyllerist, jakande. Han menade att tillfälligheter kunde styra, men menade också att det ofta finns ett problem kring alkohol.

"De flesta människor som kommer till oss har ändå någon form av problematik kring alkohol."

Anders beskrev som gemensam nämnare bland dem som kört rattfulla ett missnöje med något i livet, och en tomhetskänsla. Detta, menade Anders, har den som kört rattfull försökt lösa med alkohol. Anders uppgav att han i sitt arbete möter alla typer av personligheter, från de mest hämmade med ett starkt överjag till dem som verkar strunta i följderna.

"Om man ser till psykologisk struktur så tycker jag att vi har neuroser, vi har personlighetsstörningar, vi har psykosor, med övervikt på personlighetsstörningar. Typen är alltså väldigt ordentlig hämmad människa som har ett, kan man säga, väldigt starkt överjag till dem som på någon skala lite grann skiter i hur det går."

På frågan om skillnader mellan förstagångsrattfylleristen och återfallsrattfylleristen ansåg Anders att det hos återfallsrattfylleristen finns en tyngre alkoholproblematik samt ett destruktivare liv, där individen träder över gränser och inte är lika rädd om sig själv eller andra.

Anette Eriksson på Socialjouren, Göteborg

På frågan om vilka anledningar Anette ser till att människor kör rattfulla svarade hon bland annat att "dåligt omdöme" var en anledning till rattfylleri.

"De har svårt att bedöma när de fortfarande har alkohol kvar i blodet."

På frågan om gemensamma nämnare bland dem som kört rattfulla återkom Anette till att de har svårigheter att bedöma att de fortfarande är påverkade av alkohol. Angående om vem som helst kan bli rattfyllerist var Anettes uppfattning att alla som inte är nykterister och kör bil nog kan göra en felbedömning vid något enstaka tillfälle.

”Om man inte är nykterist och kör bil då kan nog alla göra en felbedömning vid något tillfälle, men inte flera gånger, då kan inte vem som helst...”

På frågan om skillnader mellan förstagångsrattfylleristen och återfallsfylleristen svarade Anette om förstagångsrattfylleristen:

”Dom är betydligt mer chockade och kommer förmodligen inte att göra om det.”

Vid upprepat rattfylleri tyckte inte Anette att felbedömningar kan vara förklaringen. Anette menade att ett gemensamt drag hos många av de personer som kör rattfulla skulle kunna beskrivas som en nonchalans gentemot medmänniskor och regelsystem.

”Ibland kan jag tänka att det är så nonchalant att sätta sig i bilen även om det är kvällen innan man har druckit, att det är en nonchalans mot medmänniskor och mot regelsystem kan jag tycka men...det är definitivt inte alla.”

Anette uppgav att hon, förutom det gemensamma draget av nonchalans, har svårt att kategorisera människor efter personlighetstyp, hon ser det mer som att människor befinner sig olika stadier både i sitt liv eller i sitt missbruk.

Ulla Wik och Jan Skogersson, Beroendeenheten/alkoholrådgivningen, Lerums kommun.

Ulla och Jan menade att en av anledningarna till rattfylleri kan vara ett kraftigt missbruk där intellektuella förmågor har slagits ut och personen inte har kontroll över sig själv och kör rattfull. Ulla och Jan pratade vidare om kategorin människor som dagen efter alkoholintag känner sig opåverkade och gör en missbedömning.

”När föräldrar som kör sina ungar till fotbollsmatchen eller vad det nu är på söndag förmiddag (...) de måste ju inte nödvändigtvis ha ett alkoholproblem, det är ju frågan hur man definierar det då.” (Jan)

Ulla och Jan menade att under förutsättning att man konsumerar alkohol så kan alla hamna i en situation att man gör en felbedömning och kör rattfull. Ulla och Jan ansåg att vid återfallsrattfylleri finns allvarligare problem.

”Då kan man nästan räkna med att det är ett missbruk eller beroende som ligger där.” (Ulla)

Ulla och Jan berättade, angående frågan om gemensamma nämnare hos dem som kört rattfulla, att de flesta är högkonsumenter av alkohol. De menade ändå att den som kört rattfull inte behöver ha ett missbruk och inte heller behöver vara beroende av alkohol.

På frågan om Ulla och Jan kunde se några speciella personlighetstyper hos dem som kör rattfylla svarade de nekande. De möter olika typer av människor, från dem som ”fullständigt skiter i” det de gjort till dem ”där hela världen fullständigt rasar samman”, berättade de.

Ullabeth Karlsson och Ingrid Bengtsson på frivården, Göteborg

Ullabeth och Ingrid svarade på frågan om vilka anledningar de ser till att människor kör rattfulla att det kan vara en ”dagen efter fylla”, då man tror att alkoholen har gått ur kroppen. Vid rattfylleri som ej är grovt kan det vara så att folk slarvar i högre utsträckning. Ullabeth och Ingrid har även upplevt att klienter berättat att de kört rattfulla på grund av en nödsituation, då det t ex har varit fara för eget eller andras liv. De menade dock att nödsituationer kan se väldigt olika ut. Vid en nödsituation kan adrenalinpåslaget göra att man inte upplever sig påverkad av alkohol. Ullabeth ville även separera ut en klientkategori som hon kallar den ”vanliga” klientkategorin.

”Den vanliga klientkategorin kör väl för att de alltid kör, nyktra eller fulla och oavsett om de har körkort eller ej.”

Denna kategori har redan omfattande kriminalvårdsakter och är för det mesta kända personer inom kriminalvården, menade Ullabeth. Ullabeth och Ingrid beskrev sedan en annan kategori av rattfyllerister, nämligen de som saknar andra transportsätt. Här kretsade diskussionen kring dem som bor på ”landet” och andra ställen där t ex kollektivtrafiken inte är så välfungerande. Här menade Ullabeth och Ingrid att dessa personer chansar i högre utsträckning, samt att det kanske finns en viss livsstil eller sociala koder som säger att det är okej att ta bilen. Sammantaget ansåg bägge två att vem som helst som kör bil i normala fall samt använder alkohol kan hamna i en situation där de gör en felbedömning och kör alkoholpåverkad.

På frågan om alla som kör rattfulla har ett missbruk, svarade Ullabeth;

”Förr i världen när gränsen gick på 1.5, då vet jag att vi hade en föreläsare, en alkoholdoktor som sa att människor utan ett alkoholmissbruk behöver inte vara rädda för att göra sig skyldiga till grovt rattfylleri för att på 1.5 promille hittar man inte bilen, men alltså ju fler år som har gått anser jag nog ändå att det är en sanning med modifikation, i normalfallen är det så.”

Ullabeth och Ingrid menade vidare att det är svårt att veta vad som är en toleransökning för alkohol kontra ett beroende. Ingrid berättade att det finns en inledande toleransnivå för alkohol som är biologiskt nedärvd, vilket gör att varje människa har olika förutsättningar att tåla alkohol. Hon berättade vidare att det finns en högre risk att utveckla ett missbruk om man har släktingar med alkoholproblem. Ingrid ansåg även att en hög promillehalt oftast är likställt med en hög toleransnivå.

När man är återfallsrattfyllerist ansåg både Ullabeth och Ingrid att det oftast finns en större alkoholproblematik. Det finns dock skillnader även på återfallsrattfylleristerna, de med social förankring och de utan social förankring.

”Det kan ju fortfarande vara så att det är en person med god social förankring och som är rätt så förtvivlad över sitt handlande ... på samma sätt som en förstagångsklient är.....fast

problemet är ändå så stort vad det gäller alkoholen, så att vederbörande hamnar där...sen finns det ju de som rycker på axlarna och tycker att det var väl inte så himla farligt...”
(Ullabeth)

På frågan om Ullabeth och Ingrid kan se någon gemensam nämnare bland dem som kört rattfulla svarade de att det är svårt att se, men att det ofta handlar om människor i kris, och att rattfylleri förekommer inom alla socialgrupper. De sa även att vare sig det är ett grovt rattfylleri eller inte så kan det finnas lika stora problem med alkoholen. Både Ullabeth och Ingrid poängterade att de inte ansåg att de som kört rattfulla tillhörde någon speciell personlighetstyp.

8.2 Vilka får behandling?

Anders Hedlund på Skyddsvärnet

Anders ansåg att det dels är klientens egen motivation och dels hur stort hjälpbehov det finns hos klienten som avgör vem som får behandling. Dock betonade Anders på frågan vad som kan vara avgörande för att någon skall få behandling att både struktur på det sociala planet och mental kapacitet att kunna tillgodogöra sig en behandling är avgörande. Det är viktigt att kunna reflektera över sig själv och sitt liv och att ha en struktur i tillvaron för att kunna gå i samtal. Människor med för tungt missbruk brukar inte fungera då de ofta saknar förmågan att reflektera över sig själv och sitt missbruk. Anders menade även att om det finns en för lös struktur kring t ex boende, pengar och sysselsättning finns det stor risk att denna typ av behandling inte är lämplig. Vid frågan om det är någon speciell personlighetstyp som får behandling, svarade Anders att klienten måste kunna fungera i ett samtal.

”Att kunna fungera i ett samtal, det här är ändå ett möte.”

Anders berättade vidare att klienten måste kunna fungera i en relation och att relationen mellan behandlaren och klienten är det som skapar möjligheter. Anders menade att om man har ett för tungt missbruk kan det tänkas att det är institutionsvård som behövs istället för en behandling på Skyddsvärnet. För att dömas till behandling måste man kunna reflektera över sig själv och sitt liv. Om man inte kan tänka sig att problematisera kring sitt missbruk eller inte har någon insikt i sitt missbruk är man inte heller lämpad att genomgå en behandling. Ett fåtal som kommer till Skyddsvärnet har enligt dem själva inte några problem, de har inte problem med alkohol och de är inte bekymrade över att de kört rattfulla. Anders berättade att de kommer med inställningen ”vad ska jag berätta om här?”

Anders beskrev att de som inte döms till behandling oftast är inne i ett tyngre missbruk. Angående om de som inte får behandling tillhör någon särskild personlighetstyp sa Anders:

”Uppgivenhet kring sitt liv och sitt missbruk, det tror jag nästan helt säkert, nästan uteslutande personlighetsstörningar och psykotiska i psykologiska mening och att där är också en destruktivitet, man bryr sig inte om sitt liv och andra heller, man agerar ut mycket mer.”

För att klienten ska vara berättigad till behandling måste det finnas någon form av problematisering kring alkoholen, menade Anders. Det räcker dock att klienten uttrycker en

rädsla för sin stora omdömeslöshet att ha kört rattfull. I en viss mening, menade Anders, har en del av dem som kört rattfulla inte problem med alkoholen. Anders menade att alkohol i kombination med utåtagerande människor, som mår dåligt på grund av yttre händelser t ex skilsmässor och depressioner, ofta är de som kör rattfulla. Vid dessa situationer tyckte han att de är berättigade en plats i behandling. Anders ansåg att man kan köra rattfull utan missbruk, och att man då ”behandlar den psykologiska biten”.

”Det försöker vi se här, det går hand i hand, hela människan, den psykologiska biten, den själsliga biten, den sociala biten och alkoholen går hand i hand och att alkoholen någonstans löser upp spärrar.”

Samtidigt berättade Anders att om man är alkoholist passar t ex Anonyma Alkoholister, Länkarna eller andra kognitiva program. Där identifierar man sig med andra alkoholister och det finns ett värde att berätta om hur många fyllor eller hur mycket alkohol man har druckit. Dessa behandlingar riktar sig oftast till dem som helt och hållet behöver sluta att dricka alkohol. Här framhöll Anders att det är bra att det finns en stor flora av behandlingsalternativ. Anders berättade även att de har klienter som är diagnostiserade som alkoholister på Skyddsvärnet och som trots stor alkoholproblematik har fungerat bra i behandling.

Anders ansåg att de som genomgår Skyddsvärnets behandling med särskilt gott resultat oftast är de som kan ta del av ett samtal och ser det som en möjlighet att våga prata om sig själv och sitt liv.

”Alkoholkonsumtionen är ganska laddat att prata om, det är nästan lättare idag att prata om sitt sextliv än att prata om hur mycket man dricker, det finns mycket skam och skuld. Även om det dricks väldigt mycket idag så skall det ändå vara på ganska kontrollerade och under bra former. Man får gärna dricka mycket, men går du över gränsen och dricker lite för mycket då finns det ganska mycket förakt.” (referat)

Anette Eriksson på Socialjouren, Göteborg

På frågan om vad Anette ansåg som avgörande för att en person skall få behandling svarade hon att det krävs motivation hos vederbörande.

”Vill bara personen så är all hjälp bra oavsett. Tycker personen själv att den behöver hjälp så kan inte jag komma och säga, nej det behöver du inte, oavsett hur mycket eller lite den dricker.”

Anette menade att behandlingen inte behöver vara missbruksinriktad då det inte är säkert att det är alkoholen som är huvudproblemet.

”Ibland vet man ju inte om det är alkoholen som är problemet i människans liv eller om det är en depression som är problemet som gör att personen dricker alkohol. Då kanske den behöver hjälp, samtalshjälp i terapeutiskt syfte, det finns ju olika vägar att gå.”

Vid valet av en behandling är en viktig faktor om klienten har haft en tidigare behandlingskontakt. Anette har olika behandlingsalternativ att rekommendera för sina

klienter, där det finns alternativ som riktar sig till dem med ett fungerande socialt nätverk, samt att de inte siktar mot total nykterhet om klienten ej har det som mål.

Ulla Wik och Jan Skogersson, Beroendeenheten/alkoholrådgivningen, Lerums kommun

Ulla och Jan ansåg att de som vill ha behandling bör få en behandling då dessa personer oftast är motiverade. Här tryckte både Ulla och Jan på att det krävs en hyfsat ordnad livssituation, samt att det skall vara personer som kan tillgodogöra sig en behandling genom att ha förändringskapacitet. På frågan om vad som brukar vara avgörande för att någon ska få behandling trodde de att det till viss del kan bero på hur klienten uttrycker sig och vad frivården skriver i personutredningen. Här benämnde Ulla och Jan också att det kan bero på var i landet man bor, vilken domare som dömer samt vilken tingsrätt klienten står åtalad vid. Olikheter i bedömningarna kopplade Ulla och Jan till varierande erfarenhet hos olika myndighetspersoner. Jan benämnde att det är en mycket ”grannlaga uppgift” att bedöma en persons motivation. Angående om de som får en behandling tillhör en speciell personlighetstyp svarade Ulla och Jan bestämt nej. De svarade även att de hade svårt för det här med personlighetstyper, men Ulla sa samtidigt;

”Har man det någorlunda bra ställt själv då med sitt intellekt...och kan tillgodogöra sig den (behandlingen, min anm.) och man har det ganska ordnat runt om kring sig ...så kanske det är större möjlighet att man får det.”

På frågan om vilka av dem som döms för rattfylleri som inte brukar dömas till behandling ansåg Ulla (Jan hade nu lämnat intervjun) att klientens motivation till stor del är avgörande. Ulla berättade att många av dem som kommer till Alkoholrådgivningens behandling frågar specifikt efter redskap att använda. För dem som inte vill blir en behandling ej verkningsfull. Vidare berättade Ulla att det finns de som kanske vill, men inte har den mentala kapaciteten för att genomgå en behandling.

Ulla berättade att för att vara berättigad till en behandling på Alkoholrådgivningen måste klienten vara alkoholberoende eller ha ett kraftigt missbruk av alkohol som fått stora negativa konsekvenser. Att ha kört rattfull vid ett tillfälle räcker inte. Om klienten faller inom ramen för att vara högkonsument av alkohol ansåg Ulla att vederbörande oftast kan styra sitt alkoholintag när den själv vill, samt minska intaget när det har hänt något, t ex ett rattfylleri. Om klienten har denna kontroll behövs inte heller deras behandling. På frågan om att ge behandling till dem som kört rattfulla men inte har missbruk svarade Ulla att behandlingen i så fall måste riktas in på något annat än alkoholmissbruket.

Angående gemensamma nämnare bland dem som genomgår Alkoholrådgivningens behandling med särskilt gott resultat sa Ulla;

”Det är de som är motiverade då, eller kan bli motiverade under resans gång.”

Ulla sa också att de flesta är mycket ambivalenta inför ett helnyktert liv, men att många efter ett tag upptäcker hur mycket bättre de mår.

”Att få den här kontrollen över sitt liv... det genererar en fortsättning... så vill de ha det.”

Ulla trodde att olika behandlingsalternativ passar olika typer av människor och nämnde också att hon själv anpassar sig och det befintliga programmet beroende på om klienterna är män eller kvinnor.

”Jag tycker att jag kan se att det här väldigt välstrukturerade programmet tycker jag att väldigt många utav männen köper (.....) Kanske kvinnor vill prata lite försiktigare, men man går igenom samma fastän på ett, på ett lite mjukare sätt då”(.....) ”Jag förhåller mig till programmet lite olika beroende på vem som sitter framför mig, fast jag förmedlar nog, skall förmedla, samma sak.”

Ullabeth Karlsson och Ingrid Bengtsson på frivården, Göteborg

På frågorna om vilka av dem som döms för rattfylleri som genomgår en behandling och vad som brukar vara avgörande för att någon ska få behandling ansåg både Ullabeth och Ingrid att klientens motivation och insikt i alkoholproblematiken är två viktiga faktorer. De tillade även att det inte behöver vara alkoholen som är det största problemet i livet, utan att det sammantaget finns ett behov av förändring i klientens liv. De poängterade att det är viktigt att utreda alkoholens funktion i livsbilden.

Ullabeth berättade att hon tycker att den allmänna uppfattningen bland media och gemene man är att rattfylleristen tillhör ett speciellt ”folkslag”. Hon tyckte att man borde vara mer ödmjuk inför risken att själv göra en felbedömning och köra påverkad och istället försöka förstå sambanden.

Både Ullabeth och Ingrid var överens om att alla som kör rattfulla kan ha ett behandlingsbehov. Om klienten själv vill räcker det oftast för att föreslå en behandling. Bara att de har tagit bilen och kört påverkad är ett kriterium för behandling. Rattfylleriet behöver inte betyda att det finns ett missbruk av alkohol utan behandlingen i sig kan handla om att lära sig hantera eller bearbeta stresspåslag och psykisk obalans, som har lett fram till ett gränsöverskridande beteende.

”Det räcker för oss för att vi skall utreda det och föreslå det, och sedan prövar ju domstolen lagligheten i det.” (Ullabeth)

På frågan vad som är avgörande i valet mellan olika behandlingsalternativ nämnde Ullabeth och Ingrid en mängd olika faktorer som t ex enkelheten, bra samarbete och bra behandling. Här vägs även klientens tidigare erfarenhet av olika behandlingar in, om det finns några. Ibland vet även klienten vad de inte vill ha för behandling på grund av tidigare erfarenheter. Geografisk närhet för klienten kan även vara en avgörande faktor för val av behandling.

”Egentligen har ju forskningen sagt att det inte spelar någon roll vilken behandling man går i bara man är framme vid den förändringspunkten när man är öppen för behandling, så kan man gå i vilken som helst”(.....)”Fast å andra sidan anstränger vi oss för och matcha människor också till vad vi tror skulle göra dem lyckliga.” (Ullabeth)

Ullabeth och Ingrid förmedlade också att i valet av behandling måste man även beakta om klienterna har psykisk problematik eller går på olika mediciner. Klienten kan även uppleva ett behov av en viss sorts behandling.

Att klienter har en relativt god social förankring trodde Ullabeth och Ingrid var en möjlig gemensam nämnare för att genomgå behandling med gott resultat. I en vidare diskussion om hur ett ”gott resultat” kan definieras berättade Ingrid att en av hennes klienter är inne på en behandling för andra gången, dock har han sänkt sin alkoholkonsumtion markant efter första gången vilket hon ansåg vara ett bra resultat.

8.3 Samstämmighet

Anders Hedlund på Skyddsvärnet

Vid frågan om personalen på Skyddsvärnet har en gemensam syn på rattfylleri och rattfylleristen svarade Anders bestämt nej. Han tyckte att det till stor del berodde på vilken utbildning man har. Samtidigt berättade han att på Skyddsvärnet ser man en möjlighet om klienten kan reflektera över sin situation i samtal, och att det finns en stolthet över att man ser hela människan. Anders fortsatte med att berätta att han tror att både Alkoholrådgivningen och socialjouren ”*kanske diagnostiserar rattfylleristen som lite tyngre i sin alkoholproblematik*”. Han trodde att det där läggs en stor fokus på alkoholen och att det är det som man skall prata om. Samtidigt förmedlade han att det för ”rätt” person kan fungera utmärkt. Vidare berättade Anders att han tror att frivårdens syn på behandling och rattfylleri är ganska lik deras egen. Anders tillade att det naturligtvis finns skillnader mellan Skyddsvärnets och frivårdens syn men att dessa skillnader mestadels ligger hos enskilda individer, samt att man arbetar utifrån olika ansvarsområden, vilket han tror påverkar.

Anette Eriksson på Socialjouren, Göteborg

På frågan om synsätten på rattfylleri och rattfylleristen skiljer sig åt inom Socialjouren och i förhållande till frivården, Alkoholrådgivningen och Skyddsvärnet svarade Anette att det förmodligen skiljer en hel del. Anette trodde att det skiljde mer mellan individer på olika ställen än vad det gör mellan organisationerna, då alla människor alltid har egna uppfattningar. Anette påpekade också att organisationerna har olika uppgifter, vilket gör det svårt att jämföra.

Ulla Wik Beroendeenheten/alkoholrådgivningen, Lerums kommun

Huruvida det finns en gemensam syn inom Alkoholrådgivningen berättade Ulla att hon tror att om jag hade ställt frågorna till hennes kollegor skulle jag nog få samma svar som av henne. De är dels inte så många som arbetar på Alkoholrådgivningen, dels har de arbetat ihop i många år vilket gör att de har formats ihop, genom t ex gemensam handledning och utbildning.

Ulla trodde att synen på rattfylleri och rattfylleristen inte skiljer sig nämnvärt mellan Skyddsvärnet och Alkoholrådgivningen. Ulla trodde inte heller att frivårdens synsätt på rattfylleri och rattfylleristen skiljer sig mot deras. Detta baserade hon på uppfattningen att de klienter som frivården rekommenderar till deras behandling oftast stämmer bra med deras uppfattning om vilka klienter deras behandlingsmodell passar för.

Ullabeth Karlsson och Ingrid Bengtsson på frivården, Göteborg

Ullabeth och Ingrid menade att de just nu, inom sin arbetsgrupp, har en gemensam syn på rattfylleri och rattfylleristen. Detta har, och kan, förändras över tid beroende på den personal som för tillfället arbetar där. På frågan om det skiljer sig i synsätt på rattfylleri och rattfylleristen mellan de intervjuade organisationerna trodde varken Ullabeth eller Ingrid att det skiljer sig speciellt mycket. Dock behöver man väga in de olika organisationernas uppdrag och uppgifter. Sammantaget tyckte Ullabeth och Ingrid att de professionella som arbetar med samma klientgrupp blir samslipade efterhand och lär sig ett sätt att kommunicera och prata om hur man kan uppfatta alkoholvanor.

9. Analys och resultatdiskussion

9.1 Uppfattning av rattfylleristen

Samtliga intervjupersoner svarade nekande på frågan om de anser att de som kört rattfulla tillhör någon speciellt personlighetstyp. Att ett nekande svar idag är den vanligaste uppfattning i frågan om alkoholisten tillhör någon speciell personlighetstyp fann jag stöd för i litteraturen. I boken *Riskbruk och missbruk* (2005) beskriver författarna att den tidigare vanliga synen att personer som utvecklat alkohol- eller drogproblem haft vissa särskilda personlighetsdrag eller psykopatologi idag till stora delar övergetts. En amerikansk psykolog, George Valliant, har genom långtidsstudier på amerikanska män kommit fram till att alkoholister inte tillhör någon speciell personlighetstyp. Denna uppfattning är den numera rådande i samhället (Johansson/Wirbing 2005).

Även om alkoholister inte, enligt ovan, verkar tillhöra någon speciell personlighetstyp kvarstår frågan om de som kör rattfulla kan sägas göra det. Kanske är det gränsöverskridande som det innebär att köra rattfull karaktäristiskt för vissa typer av människor? Samtliga intervjupersoner kunde beskriva vanliga gemensamma nämnare bland dem som kört rattfulla. Anders menade t ex att en bristande förmåga att symbolisera tankar och känslor är ett vanligt drag hos dem som kört rattfulla. Utvecklingen av symboliseringsförmågan sker under barndomen och är en inre process där barnet lär sig att sätta ord på känslotillstånd och känslouttryck. I och med symboliseringsförmågan har varje människa sedan en inre värld och en värld som genom symboler och ord kan delas med andra (Havnesköld/Risholm Mothander 2005). En bristande symboliseringsförmåga och medföljande oförmåga att uttrycka känslor och tankar på ett konstruktivt sätt är en tänkbar förklaring till att människor istället ”agerar ut” t ex genom rattfylleri. Anders beskrev detta utåtagerande som ett rop på hjälp. Den anledning som utlöser rattfylleriet kan därmed vara trivial. Anders menade också att man därmed inte behövde lägga för stor vikt vid själva rattfylleriet.

Anette pratade om att hon upplevde en nonchalans i förhållande till medmänniskor och regelsystem hos de människor som kör rattfulla. Kanske skulle man i den bemärkelsen kunna betrakta dessa människor som ”jagsvaga” med svårigheter att internalisera normer och moral? Jagsvaga anses ha ett svagt överjag med brister i impuls- och självkontroll. Kombinerat med en vag identitetsuppfattning och dåligt självförtroende hamnar dessa människor lätt i ”kollision med omgivningen och dess krav” (Bernler/Johnsson 2001).

Anders pratade om att vissa människor känner skuld och skam efter att ha kört rattfulla och att de är hjälpsökande. För dessa människor stred troligtvis rattfylleriet mot överjagets ideal. Å andra sidan nämnde ju både Anders och Anette de människor som verkar strunta i följderna eller visar nonchalans i förhållande till det de gjort. Att både personer med ytterligheterna starkt och svagt överjag verkar återfinnas bland dem som kör rattfulla stärker också slutsatsen att de som kört rattfulla inte, avseende detta, tillhör någon särskild personlighetstyp.

Jan och Ulla påpekade också att de möter ”hela skalan” av människor. Från dem som ”fullständigt skiter i” det de gjort, till dem ”där hela världen fullständigt rasar samman”. Anette poängterade att hon möter människor som befinner sig olika stadier både i sitt liv eller i sitt missbruk. Ullabeth menade att en gemensam nämnare hos dem som kört rattfulla är att

de oftast är människor i kris. Hon poängterade att rattfylleri förekommer inom alla socialgrupper.

På frågan om vem som helst kan bli rattfyllerist rådde en tydlig samstämmighet bland samtliga intervjupersoner. Alla ansåg att vem som helst som inte är nykterist och kör bil kan hamna i en situation där man gör en enstaka felbedömning och kör rattfull. Ullabeth och Ingrid nämnde också de personer som i en nödsituation kört rattfulla.

Som en logisk följd av ovanstående svarade alla nej på frågan om alla som kör rattfulla har ett missbruk. De flesta som kommer till Skyddsvärnet har, enligt Anders, ändå någon form av problematik kring alkohol. Ulla och Jan berättade att de flesta som kommer till Alkoholrådgivningen är högkonsumenter av alkohol. Några har ett så kraftigt missbruk att intellektuella förmågor har slagits ut och personen därmed inte har kontroll över sig själv och kör rattfull.

Användandet av alkohol ger individen möjlighet till en slags "time out" från livets ordinarie villkor. Alborn menar i boken *Alkohol* (1997) att det ger möjlighet till ett parentesbeteende då man symboliskt gör en parentes kring rustillfället, vilket ger möjlighet till regression och befrielse från ansvar. Det kan vara en positiv funktion om man samtidigt har tillgång till en inre trygghet och stabilitet samt att man fortfarande är införstådd med verklighetens krav och villkor. Om man inte har de inre psykiska förutsättningarna kan regressionen bli okontrollerad och destruktiv (Leissner 1997). För människor med ett så kraftigt missbruk att intellektuella förmågor och kontroll över sig själv saknas, likt Ulla och Jan ovan beskrev, blir inte parentesbeteendets positiva funktioner applicerbara.

Om återfallsrattfylleristen svarade Anders att det finns en tyngre alkoholproblematik samt ett destruktivare liv, där individen träder över gränser och inte är lika rädd om sig själv eller andra. Ulla menade att vid återfallsrattfylleri kan man nästan räkna med att det finns ett missbruk eller beroende. Även Ullabeth och Ingrid ansåg att det ofta ligger en större alkoholproblematik bakom återfallsrattfylleri. Ullabeth ville dock påpeka en skillnad mellan återfallsrattfylleristerna; de med social förankring som kanske "bara" har ett kraftigt alkoholmissbruk och de utan social förankring, som även har en vidare kriminell identitet.

9.2 Vilka får behandling?

Samtliga intervjupersoner ansåg att det faktum att en klient är motiverad brukar vara avgörande för om han/hon ska få behandling. Anders såg också som avgörande att personen kunde reflektera över och problematisera kring alkohol. Anders menade dock att det räckte med att klienten uttryckt en rädsla för sin stora omdömeslöshet att ha kört rattfull. Anders ansåg också att struktur på det sociala planet och mental kapacitet att kunna tillgodogöra sig en behandling är avgörande. Klienten måste kunna fungera i en relation då relationen mellan behandlaren och klienten är det som skapar möjligheter.

Ulla och Jan poängterade, liksom Anders, att det krävs en förhållandevis ordnad livssituation. Även Ullabeth och Ingrid nämnde vikten av en relativt god social förankring. Jan och Ulla pratade också om att klienten behöver ha förändringskapacitet för att kunna tillgodogöra sig en behandling. Ulla nämnde att vissa kanske vill, men inte bedöms ha den mentala kapaciteten som krävs för att genomgå en behandling.

Även Ullabeth och Ingrid påtalade att insikt i alkoholproblematiken är en viktig faktor för att få behandling. Det behöver dock inte vara alkoholen som är det största problemet i livet. Behandlingen kan fokusera på att lära sig hantera eller bearbeta stresspåslag och psykisk obalans. Också Anette menade att behandlingen inte behöver vara missbruksinriktad då det inte är säkert att det är alkoholen som är huvudproblemet. Dessa svar talar för att en behandling för missbruk skulle kunna ge effekt t ex genom att förbättra det som Havnesköld och Risholm Mothander (2005) kallar för symboliseringsförmågan.

Ulla och Jan berättade att hur klienten uttrycker sig och vad frivården skriver i personutredningen kan vara avgörande för om någon ska dömas till behandling eller ej. Vilken tingsrätt och vilken domare som dömer kan också vara avgörande då vissa är mer benägna att döma till behandling än andra. Detta visar, liksom socialkonstruktionismen pekar på, att det inte finns några objektiva bedömningsgrunder. Om en klient rekommenderas behandling eller inte beror t ex både på klienten, socialarbetaren och sammanhanget som de skapar tillsammans (Anderson 1999). Hade samma klient bemött andra myndighetspersoner hade de tillsammans skapat ett annat samtal och därmed delvis konstruerat en annan "verklighet".

Anette, Ullabeth och Ingrid påtalade att vid val av behandlingsalternativ får klientens eventuella tidigare behandlingserfarenheter påverka. Ullabeth och Ingrid betonade att enkelheten, geografisk närhet, bra samarbete och bra behandling är avgörande i val av behandlingsform.

Ur materialet framträder, hos intervjupersonerna, en likartad uppfattning om varandras verksamheter och hur verksamheterna kompletterar varandra. Av intervjuresultatet framgår att Skyddsvärnet och Alkoholrådgivningen kompletterar varandra då de har olika behandlingsformer och har specialiserat sig på olika klienter. Skyddsvärnet vill helst ha klienter utan för stort missbruk och beroende medan Alkoholrådgivningen vill ha dem med ett kraftigt missbruk där klienten inte själva kan styra sitt alkoholintag. I intervjuerna framkom att Alkoholrådgivningen i behandling möter och bemöter rattfyllerister med fokus på en tung alkoholproblematik. Ulla berättade t ex att för klienten med en sådan kontroll att vederbörande kan styra sitt alkoholintag, passar inte deras behandling. Anders, å sin sida, berättade att om man är alkoholist passar t ex Anonyma Alkoholister, Länkarna eller andra kognitiva program bättre än Skyddsvärnets. Där identifierar man sig med andra alkoholister och behandlingen riktar sig oftast till dem som helt och hållet behöver sluta att dricka alkohol. För Anette som på socialjouren hamnar i att välja behandlingsform var skillnader mellan behandlingsmål, t ex om de siktar mot total nykterhet eller inte, avgörande för valet.

Enligt stämplingsteorin kan samhällliga instanser, i sina försöka att motverka avvikande beteende, istället medverka till dess utbredande. Giddens (1994) menar att det i sin tur medför än mer avvikande individer då det avvikande beteendet internaliseras i personens självbild. I enlighet med detta bör de som rekommenderar till olika behandlingar reflektera över hur de olika behandlingsalternativen kan påverka individens självbild. Båda behandlingsalternativen selekterade in samt valde bort klienter. Både att väljas bort, då man inte "passar in" och att genomgå en behandling med i vissa fall medföljande identitet som missbrukare eller alkoholist har stämplande effekter och får följder för individens självbild.

9.3 Samstämmighet

Anette trodde att synen på rattfylleristen och behandling skiljer sig mer mellan individer på en arbetsplats än vad det gör mellan organisationerna, då alla människor alltid har egna uppfattningar. Anders trodde inte heller att de som jobbar på Skyddsvärnet har en gemensam syn på rattfylleri och rattfylleristen. Han härledde olikheter i synsätt till olika utbildningar. Huruvida det finns en gemensam syn inom Alkoholrådgivningen berättade Ulla att hon trodde att om jag hade ställt frågorna till hennes kollegor skulle jag nog få samma svar som av henne, då de jobbat länge tillsammans. Ullabeth och Ingrid berättade att det för tillfället rådde en gemensam syn inom deras arbetsgrupp, men att detta varierar över tid t ex beroende på gruppens sammansättning.

Både Anders på Skyddsvärnet och Ulla på Alkoholrådgivningen uppfattade att frivårdens personal hade en liknande syn på behandling och rattfylleri som de själva. Ulla ansåg att det faktum att klienter som frivården rekommenderar till deras behandling oftast stämmer bra med deras uppfattning om vilka klienter deras behandlingsmodell passar för, talar för detta. Också Anders ansåg att de klienter som rekommenderas från frivården för behandling, ofta passar för behandling hos dem.

På frågan om det skiljer sig i synsätt på rattfylleri och rattfylleristen mellan de intervjuade organisationerna trodde varken Ullabeth eller Ingrid att det skiljer sig speciellt mycket. Sammantaget tyckte Ullabeth och Ingrid att de professionella som arbetar med samma klientgrupp blir samslipade efterhand och lär sig ett sätt att kommunicera och prata om hur man kan uppfatta alkoholvanor.

Ovanstående svar kan kopplas till social konstruktionism. Anette betonade att alla människor alltid har sina egna uppfattningar. Enligt social konstruktionism kan samtal ge en delad förståelse och mening men uppfattningarna hos personerna som deltar kan aldrig bli identiska (Anderson 1999). Varje människa uppfattar på sitt sätt, utifrån egna erfarenheter och sammanhang. Den samsyn som flera av intervjupersonerna nämnde blir då den delade förståelse och mening som skapats genom samtal och gemensamt benämmande t ex bland dem som arbetat tillsammans eller haft ett samarbete kring samma klientgrupp.

10. Avslutande reflektioner

Arbetet med uppsatsen har känts givande och viktigt då rattfylleri och andra alkoholrelaterade samhällsproblem kostar mycket både i form av pengar och lidande. Nationalekonomen Anders Johnson beräknar att den sammanlagda samhällsekonomiska kostnaden av alkoholkonsumtionen i Sverige uppgår till 150 miljarder per år (Johnson 2000). Bara kostnaden för produktionsbortfall på grund av alkohol uppgår till cirka 85 miljarder kronor per år. Siffrorna i undersökningen är ett försök att uppskatta den totala kostnaden för alkohol i samhället. Produktionsbortfall på grund av för tidig död, förtidspension, sjukfrånvaro och annat är den största posten i beräkningen (Johnson 2000). En ”alkoholbehandling” på t ex Skyddsvärnets socialmedicinska mottagning i Göteborg som sträcker sig över ett års tid kostar i dagsläget drygt 40 000 kronor och bekostas av staten. Om behandlingen ger önskad effekt så måste det på det stora hela anses som välinvesterade kronor.

Under arbetet med uppsatsen har jag blivit mer intresserad av hur stämplingseffekter (Giddens 1994) påverkar dem som misstänks eller döms för rattfylleri. Det faktum att en människa blir åtalad för rattfylleri tänker jag innebär en slags stämpling av personen i fråga från samhällets sida. Allt ifrån själva domen till hur andra betraktar rattfylleristen (omdömeslös, utagerande, alkoholist etc) stämplar personen. Frågan är hur stämplingen i sig påverkar personen? Finns risken att någon som tidigare inte betraktade sig som en kriminell, börjar se sig själv som sådan efter ett rattfylleri? Vad händer med den som tidigare inte betraktade sig som missbrukare, men som ett första steg i vissa program ”måste” börja definiera sig som missbrukare och maktlös inför alkoholen? För vissa kan det säkert vara en sporre till behandling medan synen på sig själv som rattfyllerist för andra snarare ger destruktiva effekter. Vad händer med dem som etiketteras som lämpliga för behandling respektive de som inte ses som lämpliga?

I ett samhälle där resurserna skall räcka till allt fler kanske problem som anses för ”små” inte bedöms värda att satsa på. Vad händer då med alla dem som inte anser sig ha en beroendeproblematik eller för den delen ett missbruk? Samtidigt väcks frågan, om man inte har olika typer av behandling och därmed selekterar, hur kan man då arbeta med olika typer av problem? Även om behandlingen selekterar klienter öppnar den även möjligheter för behandlarna att specialisera sig på vissa klientkategorier och därav kanske öka det positiva utfallet.

Stämplingseffekter verkar, enligt ovan, vara svåra att undvika. Jag upplevde dock, under intervjuerna, att intervjupersonerna förmedlade en respektfullhet inför de klienter de arbetar med. Intervjupersonernas gemensamma inställning att vem som helst kan köra rattfull borde i hög grad påverka uppfattningen av dem som kört rattfulla. Om vem som helst kan hamna i den situationen, inklusive en själv, borde en viss ödmjukhet infinna sig. Om detta förhållningssätt i lika hög grad avspeglas i mötet med klienten kanske negativa stämplingseffekter kan motverkas? Ovanstående frågor skulle kunna fylla flera ytterligare uppsatser.

Domstolarnas beslut är avgörande i kedjan mellan aktuellt rattfylleri och adekvat behandling. Vilken syn på rattfylleri och rattfylleristen råder där? Skiljer sig synen åt mellan olika domstolar? Min erfarenhet är att utfallen i åtalen skiljer sig åt i ganska hög utsträckning mellan olika domstolar. Det är förståeligt då det även där arbetar människor med olika

utbildning och förförståelse, men är det bra? Om inte den dömande instansen i en rättsprocess har samma syn som föregående instanser kan i värsta fall allt nedlagt arbete, både i form av utrednings- och motivationsarbete, vara resultatöst. Även om domare måste förutsättas ha högst kompetens i laglighetsprövning och juridik är frågan var den största kompetensen angående behandling och motivationsarbete ligger.

En domare uttryckte att rattfylleri, men inte alkoholproblemen i sig, är samhällets sak (Alkohol och narkotika, 3/2007). Så länge klienten inte fortsätter köra rattfull är det därmed upp till klienten om han/hon vill genomgå behandling. Vad får denna utgångspunkt för följder för domsluten? Och frågan jag ställer mig blir också; hur kan det *inte* vara samhällets sak då den sammanlagda samhällsekonomiska kostnaden av alkoholkonsumtionen uppgår till 150 miljarder per år (Johnson 2000).

Referenslista

- Anderson, Harlene. (1999): *Samtal, språk och möjligheter*. Stockholm: Mareld.
- Befring, E. (1994): *Forskningsmetodik och statistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Bernler, G., Johnsson, L. (2005). *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Giddens, Anthony (1994): *Sociologi, Volym 1*. Lund: Studentlitteratur.
- Havnesköld, L/ Risholm Mothander, P (2005). *Utvecklingspsykologi. Psykodynamisk teori i nya perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Johansson, K, Wirbing, P (Red)(2005): *Riskbruk och missbruk*. Stockholm: Natur och kultur.
- Johnson, A (2000): *Hur mycket kostar supen? Om alkohol och samhällsekonomi*. Sober förlag.
- Kvale, Steinar (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur..
- Larsson, Sam/Lilja, John/Mannheimer, Katarina (red)(2005): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Leissner, Tom (Red)(1997): *Alkohol. Ett psykosocialt, beteende- och samhällsvetenskapligt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Meeuwisse, A/Swärd, H (Red) (2002): *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur.
- Payne, Malcolm (2002): *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Svenning, Conny (2003): *Metodboken*. Eslöv: Lorentz Förlag.

Uppsatser

- Gillblom, Anna/Kihlberg, Karin (2007): *TVINGAD AV FRI VILJA. Upplevelser av kontraktsvård, motivation och relation ur ett förändringsperspektiv*. C- uppsats: Göteborgs Universitet.
- Lindahl, G. (2006) "Varför kör alkoholister rattfulla"? D-uppsats, Karlstad Universitet.
- Sigurdsson, M/Wahlström, C (2005): *Vägen till samtal - En studie om rattfylleristers upplevelse av myndigheternas bemötande*. C-uppsats: Högskolan i Kalmar.
- Svalin, Klara. (2006): *Rattfylleri - En intervjustudie med personer som kört bil under påverkan av alkohol*, D- uppsats. Kriminologiska institutionen, Stockholms Universitet.

Internet

Göteborgs Stad Hemsida, www.goteborg.se Sökord ”Socialjouren”

Läkemedelsverket. <http://www.lakemedelsverket.se/upload/H%C3%A4so-%20och%20sjukv%C3%A5rd/behandlingsrek/Alkoholrek2.pdf>

Riksdagen. *Lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott.*
<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1951:649>

Skyddsvärnet, www.skyddsvarnet.org

Vetenskapsrådet (2006) ”Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning” (elektronisk), *Vetenskapsrådets officiella hemsida*
<http://www.vr.se>

Tidsskrifter och rapporter.

Alkohol, droger och trafik (2006). Vägverket: Sandvikens tryckeri.

Alkohol och narkotika, årgång 101 nummer 3/2007 Laholm, Trydells.

Dolmén, Lars (Red)(2004): *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003*. BRÅ- rapport 2004: 03. Edita Norstedts, Stockholm.

Kriminalvårdens redovisning om återfall (2008) Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen, Reprocentralen.

SMADIT -Handledning Göteborg: Vägverket, Palmeblads Tryckeri AB.

SMADIT – Samverkan Mot Alkohol och Droger i Trafiken
Utvärdering av utvecklingsfasen i Stockholms län 2005-2007. Publikation 2007:116. Tryckeriet Vägverket.

Svar direkt, om svensk kriminalvård (2007): Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen, Reprocentralen.

Nedanstående diagnoskriterier är hämtade ur boken *Riskbruk och missbruk* av Johansson och Wirbing (2005).

Missbruk enligt DSM-IV

A. Ett maladaptivt substansbruk som leder till kliniskt signifikant funktionsnedsättning eller lidande, vilket tar sig uttryck i minst **ett** av följande kriterier under en och samma tolv månadersperiod:

1. Upprepat substansbruk som leder till att individen misslyckas med att fullgöra sina skyldigheter på arbete, i skolan eller i hemmet.
2. Upprepat substansbruk i situationer där det medför betydande risker för fysisk skada.
3. Upprepade substansrelaterade problem med rättvisan.
4. Fortsatt substansbruk trots ständiga eller återkommande problem av social eller mellanmänsklig natur orsakade eller förstärkta av substans effekterna.

B. Symptomen har aldrig uppfyllt kriterierna för beroende för denna substans.

Substansberoende enligt DSM-IV

Ett maladaptivt substansbruk som leder till kliniskt signifikant funktionsnedsättning eller lidande, vilket tar sig uttryck i minst **tre** av följande kriterier under loppet av en och samma tolv månadersperiod:

1. tolerans, definierat som endera av följande:
 - a) Ett behov av påtagligt ökad mängd av substansen för att uppnå rus eller annan önskad effekt.
 - b) Påtagligt minskad effekt vid fortgående bruk av samma mängd av substansen.
2. abstinens, vilket visar sig i något av följande:
 - a) Abstinenssymtom som är karaktäristiska för substansen.
 - b) Substansen intas i syfte att lindra eller undvika abstinenssymtom.
3. Substansen används ofta i större mängd eller under en längre period än vad som avsågs.
4. Det finns en varaktig önskan om eller misslyckade försök att begränsa eller kontrollera substansbruket.
5. Mycket tid ägnas åt att försöka få tag på substansen, använda substansen eller hämta sig från substansbrukets effekter.

6. Viktiga sociala aktiviteter, yrkes- eller fritidsaktiviteter överges eller minskas på grund av substansbruket.
7. Bruket av substansen fortgår trots vetskap om fysiska eller psykiska besvär som sannolikt orsakats eller förvärrats av substansen.

Skadligt bruk enligt ICD-10 (WHO)

Bruk av psykoaktiva substanser på ett sätt som skadar hälsan. Skadan kan vara fysisk eller psykisk.

Beroende enligt ICD-10 (WHO)

En grupp kognitiva och psykologiska fenomen samt beteendefenomen som utvecklas efter återkommande substansanvändning och som i typiska fall innefattar:

1. Stark längtan efter drogen.
2. Svårighet att kontrollera intaget.
3. Fortsatt användning trots skadliga effekter.
4. Prioritering av substansanvändning högre än andra aktiviteter och förpliktelser.
5. Ökad tolerans och ibland fysiska abstinenssymtom.

Följebrev

Bilaga 2

Hej!

Jag skickar detta mail angående intervjun jag vill göra med dig/er. Intervjun kommer att ta upp temat kring uppfattningar om rattfylleristen. Intervjun kommer att ta cirka en till två timmar. Jag ser helst att intervjun spelas in på band. Känner du/ni att detta blir ett problem, får du/ni gärna kontakta mig.

Jag vill poängtera att medverkan är frivillig, skulle du/ni av någon anledning vilja avbryta intervjun kommer jag inte att ifrågasätta beslutet.

Intervjun kommer, om du/ni så önskar, att behandlas konfidentiellt och omarbetas så att du/ni får full anonymitet.

Jag skickar även med bakgrund, frågeställningar och syfte.

Har ni några funderingar är ni välkomna att ringa.

Hans-Jörgen Sandelklint

0303-21 15 42

0739-54 04 95

Hur uppfattas rattfylleristen?

1. Vad ser du/ni för anledningar till att människor kör rattfulla?
2. Anser du/ni att vem som helst kan bli rattfyllerist?
3. Anser du/ni att alla som kör rattfulla har ett missbruk?
4. Vad ser du/ni för skillnader mellan förstagångsrattfylleristen och återfallsrattfylleristen?
5. Kan du/ni se gemensamma nämnare bland dem som kört rattfulla? Sådant som ej syns i statistik?
6. Anser du/ni att de som kör rattfulla tillhör en speciell "personlighetstyp"?
7. Ser du/ni några skillnader mellan dem som begått grovt respektive ej grovt rattfylleri?
8. Vilka av dem som döms för rattfylleri genomgår en behandling?
9. Vad tror du/ni brukar vara avgörande för att någon ska få behandling?
10. Tror du/ni att de tillhör någon speciell "personlighetstyp"?
11. Vilka av dem som döms för rattfylleri brukar inte dömas till behandling? Vad tror du/ni brukar vara avgörande för denna rekommendation?
12. Tror du/ni att de som inte får behandling tillhör någon särskild "personlighetstyp"?
13. Vilka problem anser du/ni att man måste ha för att vara berättigad till behandling?
14. Om man kan köra rattfull utan missbruk, kan man i så fall få behandling och i så fall för vad?

Vem får behandling efter att ha kört rattfull

(Till socialjouren och Frivården:

15. Vad är avgörande för dig i valet mellan de olika behandlingsalternativen?)

16. Kan du/ni se gemensamma nämnare bland de som genomgår Skyddsvärnets behandling med särskilt gott resultat?

17. Kan du/ni se gemensamma nämnare bland de som genomgår Alkoholrådgivningens behandling med särskilt gott resultat?

18. Anser du/ni att olika behandlingsalternativ passar olika typer av människor? Vilka och i så fall på vilket sätt?

19. Tror du/ni att personalen på Skyddsvärnet har en gemensam syn på rattfylleri och rattfylleristen? Vad är gemensamt?

20. Hur tror du/ni att Alkoholrådgivningens syn på rattfylleri och rattfylleristen skiljer sig från ditt/ert synsätt?

21. Hur tror du/ni att socialjourens syn på rattfylleri och rattfylleristen skiljer sig från ditt/ert synsätt?

22. Hur tror du/ni att Frivårdens syn på rattfylleri och rattfylleristen skiljer sig från ditt/ert synsätt?